

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Навчально-науковий інститут культури і мистецтв

Кафедра образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології

Щербак Наталія Євгенівна

**СТИЛЬОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність: 023 Образотворче мистецтво,

декоративне мистецтво, реставрація

Галузь знань: 02 Культура і мистецтво

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Н.С. Бріжаченко,

кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри образотворчого мистецтва,
музикознавства та культурології

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ Н.Є. Щербак

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2020

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП | 3 |
| РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА ХІХ СТОРІЧЧЯ. | |
| ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ. ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ | |
| У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ | |
| СТОЛІТТЯ | |
| 1.1. Теоретичні дослідження генези української архітектури | |
| ХІХ сторіччя..... | 7 |
| 1.2. Стилiстичні напрямки української архітектури ХІХ сторіччя. | |
| Основні поняття..... | 14 |
| 1.3. Формування архітектури України у першій | |
| половині ХІХ століття..... | 20 |
| Висновки до першого розділу..... | 26 |
| РОЗДІЛ 2. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ | |
| ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ | |
| 2.1. Класицизм як особливий напрямок у розвитку архітектури..... | 28 |
| 2.2. Специфіка стилю ампір в архітектурі ХІХ сторіччя..... | 34 |
| 2.3. Еклектика у сакральній архітектурі України початку ХІХ сторіччя..... | 36 |
| Висновки до другого розділу..... | 46 |
| ВИСНОВКИ | 47 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ | 50 |
| ДОДАТКИ | 56 |

ВСТУП

Актуальність дослідження. Для з'ясування шляхів становлення української архітектури першої половини ХІХ століття, її своєрідності та внесок до скарбниці світової культури необхідно об'єктивне вивчення архітектурного процесу в межах території України. Важливого значення набувають дослідження, метою яких є з'ясування невідомих та уточнення різних фактів щодо процесів становлення і розвитку архітектури України, її взаємозв'язок з архітектурою світу.

Серед актуальних проблем сучасного українського мистецтвознавства – дослідження історичної спадщини, культурного потенціалу та перспектив розвитку національної архітектури. Поміж означених питань, фундаментальним для виявлення української ідентичності та самовизначення, є дослідження історико-культурного спадщини країни.

Поєднання в одному культурному просторі України різноманітних національних традицій втілювалось, насамперед, в архітектурі. Духовне відродження зумовило оновлення старих будівель та будівництво нових. Саме амбівалентна налаштованість українського суспільства обумовлює на глибоке вивчення архітектури першої половини ХІХ століття, які не тільки відродили духовність в країні, а й зайняли гідне місце в суспільстві [6, с. 171].

Стиль в архітектурі – це художня категорія, що позначає спільність архітектурних форм, прийомів композиції, яка складається в процесі історичного розвитку. Стиль відображає характер соціальних, ідеологічних завдань, матеріально-технічних можливостей та естетичних ідеалів суспільства. В історичні періоди зміна художніх ідеалів, уявлень про красу в суспільстві знаходить відображення у зміні стилістичних переваг.

Варіативність архітектури початку ХІХ сторіччя та високий ступінь її збереженості в Україні надають широку джерельну базу для дослідження.

Актуальність дослідження пам'яток української архітектури XIX сторіччя демонструє багату історію держави та формує фундамент для подальшого розвитку даної галузі як в аспекті загальносвітових тенденцій, так і у напрямку формування національного і самобутнього характеру об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення архітектури періоду пізнього класицизму та зокрема характерних особливостей ампіру неодноразово звертались дослідники мистецтва, архітектури, культурології, серед яких важливими є праці Ю.С. Асєєва, І.А. Бартенєва і В.Н. Батажкової, Т.В. Даренської, О.О. Єрошкіної та інших авторів. Забудові міст південної України як військових поселень присвячені праці Н.В. Мельник та Т.Н. Кандаурової.

Метою дослідження є визначення основних стильових тенденцій в архітектурі України першої половини XIX століття.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

- проаналізувати наукову літературу за темою дослідження;
- розглянути генезу стильового спрямування архітектури та його ідеологічне підґрунтя;
- визначити специфіку і фактори формування архітектури України в першій половині XIX століття;
- дослідити класицизм як особливий напрямок у розвитку архітектури;
- переглянути специфіку стилю ампір в українській архітектурі першої половини XIX сторіччя;
- проаналізувати традиції і особливості еkleктики в сакральній архітектурі України XIX сторіччя.

Об'єкт дослідження: архітектура України першої половини XIX століття.

Предмет дослідження: стильові тенденції в українській архітектурі першої половини XIX століття.

Методи дослідження: дослідження ґрунтується на ідеї єдності історичного та логічного аналізу процесів та явищ, що відповідає теоретико-

історичному характеру. Методична послідовність роботи включає: систематизацію матеріалів, уточнення основних понять і категорій архітектурного процесу (архітектурної діяльності) та архітектурного мислення; виявлення основних рис та історично актуальних моментів у розвитку історичного контексту архітектури України першої половини XIX.; студіювання теорій, доктрин, концепцій та особливостей проектно-будівельної діяльності у зв'язку з розвитком нових стилістичних уподобань, що виникли на початку XIX ст.; виявлення історичних та культурологічних закономірностей та взаємозв'язків у царині архітектури України.

Наукова новизна. У дослідженні *вперше*: виявлені шляхи втілення еkleктики в українській архітектурі першої половини XIX сторіччя (на прикладі сакральних споруд);

Удосконалено: розгляд світської, сакральної та ландшафтної архітектури України першої половини XIX сторіччя; виокремлено основні стильові тенденції архітектури України у першій половині XIX ст.;

Набуло подальшого розвитку: розкриття архітектурно-стильові особливості забудови України на різних етапах розвитку а в різних регіонах країни;

Практичне значення роботи. Доповнення джерельної бази та визначення архітектурно-стильових особливостей – у першій половині XIX ст. створюють основу для подальших досліджень з цієї тематики в ширших територіальних та хронологічних межах. Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані в пам'ятній галузі при реставрації цінних об'єктів архітектурної спадщини України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження висвітлено на:

Публікації. За темою дослідження опубліковано 2 наукові праці, серед яких 1 стаття у науковому фаховому виданні України; 1 публікація за матеріалами конференцій та тези доповідей.

Структура роботи Робота містить вступ, два розділи, висновки, перелік використаних джерел (67 позицій) та додатки – альбом ілюстрацій (на 3 стор.). Загальний обсяг роботи із додатками складає 71 стор., основний текст – 55 стор.

РОЗДІЛ 1.

УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА ХІХ СТОРІЧЧЯ. ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ. СПЕЦИФІКА ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ

1.1. Теоретичні дослідження генези української архітектури ХІХ сторіччя

Українська архітектура першої половини ХІХ сторіччя - це поєднання в одному культурному просторі таких світових стилів як класицизм, ампір та еkleктика. Споруди, виконані в означених стилях, являють собою виразні зразки західноєвропейські традицій та є втіленням канонічних уявлень про красу і гармонію в архітектурі.

До вивчення української архітектури періоду класицизму та характерних особливостей ампіру і еkleктики необхідним є звернення до праць з історії та теорії архітектури, культурології, серед яких важливими є праці Ю.С. Асеева [34, с. 18], І.А. Бартенєва і В.Н. Батажкової [65, с. 30], В. Овсїчука [22, с. 10], О.О. Єрошкіної [41, с. 11], Т.В. Даренської [36, с. 6] та інших авторів. Забудові міст південної України означеного історичного періоду як військових поселень присвячені праці Н.В. Мельник та Т.Н. Кандаурової [12, с. 9].

Оскільки Україна у ХІХ сторіччі була частиною Російської імперії, то дослідження її культурної спадщини становить частину мистецтвознавчих розвідок російських вчених. В цьому аспекті важливим є дослідження О.І. Тищенко, який аналізував вплив петербурзької архітектурної школи в розвиток зодчества України 1760 - 1840 років [11, с. 36]. В своїй роботі автор розглянув конотації між російським і українським підґрунтям та особливостями розвитку архітектури та проаналізував творчість видатних архітекторів, які ретранслявали архітектурні тенденції Санкт-Петербургу кінця ХVІІІ - першої третини ХІХ сторіччя.

В повній мірі успадкування петербурзьких традицій спостерігається у творчості видатного архітектора кінця ХІХ сторіччя О.Н. Бекетова, який працював на Сході та Півдні України та у Південних регіонах Росії.

Аналітичним розглядом його творчості займались Д.А. Дудукіна, І.А. Ігнаткін, О.Ю.Лейбфрейд, В. Марчуков, З.Б. Остащенко-Кудрявцева, Я.А. Штайнберг Л.Є. Розвадовський, та ін. Поміж означених авторів необхідно виділити І.А. Ігнаткіна, який був учнем О.Н. Бекетова та став одним з перших дослідників його творчої спадщини. Він характеризував архітектора як висококваліфікованого фахівця, у творчості якого прослідковується поєднання класичної традиції з прагненням до освоєння і винайдення нових технологій.

Поміж вищезазначених авторів необхідно відмітити роботу Д.А. Дудукіної, яка зазначає, що основою творчого методу О.Н. Бекетова стали навички, які були ним отримані в Імператорській Академії мистецтв. На формування його творчого шляху мали вплив найвизначніші майстри епохи історизму, а саме: Д.І.Грімм, А.І.Кракау, Р.А.Гедіке, а також М.Е.Месмахер. Поміж основних навичків майстра дослідники виділяють: функціональну бездоганність в організації плану, перевагу симетрії як основи художнього рішення, звернення до «академічних» напрямків історизму (неоренесанс, необароко, неокласицизму) [22, с. 45].

Також три типологічні групи розрізняє І. Могитич (але інші, ніж Г. Логвин: двозрубні, тризрубні, хрещаті). Цю типологічну класифікацію, в цілому, підтримує в своїй останній статті і Л. Прибега. Ми ж вважаємо, що всі відомі в Україні дерев'яні церкви належать до одного з двох основних типів: тридільного або хрещатого. Досить рідко, але трапляються так звані маргінальні та проміжні типи — одно, дводільні, з додатковими прирубками («слупами») тощо. [34, с. 55]

Поміж загальних наукових творів східноєвропейських дослідників, присвячених питанню архітектурної спадщини XIX сторіччя, можна відмітити роботи Є.І. Кириченко [7, с. 101], Є.О. Борисової [7, с. 89], Т.П. Каждан [6, с. 67], Д.В. Сарабьянова [26, с. 50], О.В. Іконнікова [7, с. 46]. В означених працях вперше були виявлені особливості розвитку еkleктики як самостійного стилю в архітектурі Російської імперії та надано аналіз багатьох пам'ятників XIX сторіччя.

Поміж означених творів необхідно відзначити роботу Є.І. Кириченко, де здійснено аналіз еволюції стилів російської архітектури другої третини XIX - початку XX століття. Питання еkleктики в архітектурі розглядається автором крізь призму трьох проблем: 1) основні стилістичні принципи еkleктики, композиційна система стилю та співвідношення з композиційною системою класицизму; 2) питання існування еkleктики в рамках культурного середовища XIX століття, відображення характерних рис світогляду в рамках архітектурного стилю; 3) дослідження основних напрямків еkleктики, поміж яких Є.І. Кириченко відзначає псевдоготику, варіації російського стилю, цегляний стиль тощо [61, с. 94].

Окрім вищезазначеної наукової праці, Є.І. Кириченко, у співавторстві з М.В. Нащокіним і Є.Г.Щоболевою, здійснив розгляд загальних проблем, пов'язаних з архітектурою еkleктики: архітектурне законодавство другої половини XIX - початку XX століття; впровадження зразкових проектів в архітектурі еkleктики; характерні типи будівель. Авторами підіймається питання містобудівної концепції еkleктики [37, с. 78].

Поміж наукових творів Е.І. Кириченко, найбільш масштабним та змістовним є дослідження різних напрямків архітектурної теоретичної думки середини і другої половини XIX століття «Архітектурні теорії XIX століття в Росії» [12, с. 74]. В означені роботі автором проаналізовано різні напрямки в архітектурної думки означеного історичного періоду і дається аналіз теорій таких вчених як Н.І. Надеждін, А.К. Красовський, І.Є. Забелін, В.В. Стасов та інших.

Окрім узагальнюючих наукових праць, питання еkleктики в архітектурі XIX сторіччя було розглянуто в рамках спеціалізованих досліджень. Так Є.О. Борисова в своїй науковій роботі приділяє увагу характеристиці еkleктики як архітектури «розумного вибору». Автор наводить співвідношення понять «еклектика» і «історизм», визначаючи їх як синоніми [3, с. 76]. Одночасно, термін «історизм» застосовується як самостійне поняття, яке визначає один із

напрямів еkleктики. Є.О. Борисова аналізує протистояння естетичних концепцій еkleктики і класицизму.

Дослідження архітектури Російської імперії ХІХ сторіччя здійснено у книзі В.Д. Сарабьянова, де висвітлено питання нових рис стилю еkleктики та його відмінність від попередніх архітектурних напрямків. Також автор здійснює аналіз принципів декорування різних типів будівель в залежності від їх функціонального призначення. Окрім питання еkleктизму. В.Д. Сарабьянов досліджує неокласицизм та порівнює його з іншими історичними стилями [1, с.14].

В аспекті досліджень еkleктики як одного зі стилів архітектури, що наявні у Російській імперії середини ХІХ сторіччя, необхідно відзначити дисертацію Д.П. Шульгіної, яка присвячена виявленню та порівняльному аналізу особливостей еkleктики в архітектурі російської провінції [7, с. 59].

За визначенням Д.П. Шульгіної, еkleктика є найбільш варіативним стилем, що реалізується у його здатності адаптуватись до історично сформованих регіональних особливостей, які склались у попередні періоди, і одночасно пристосовуватись до сучасних вимог. У ХІХ сторіччі еkleктика в архітектурі різних провінцій Російської імперії мала свої характерні риси, що були обумовлені попереднім досвідом будівництва. Регіональні архітектурні відмінності були пов'язані як з індивідуальними вподобаннями нового соціального прошарку, так і з накопиченим досвідом традицій зодчества. На архітектурний устрій провінційних міст мали вплив особливості господарювання та економічне становище губерній. Визначного значення в аспекті розвитку містобудування мала наявність залізної дороги та промислових підприємств. Окрім означених факторів на розвиток архітектури в провінціях Російської імперії мали: ступінь економічних можливостей місцевої влади, кількість приватних замовників, дієвість місцевих органів управління, рівень втручання центральних органів в архітектурну ситуацію в регіоні [7, с. 24].

Спроможність еkleктики до компіляції різноманітних конструктивних і декоративних елементів проявляються в провінційній архітектурі набагато більш виразно, ніж в спорудах столиці.

Д.П. Шульгіна визначає, що у провінційних регіонах Російської імперії XIX сторіччя для архітектури у стилі еkleктика характерними є:

- місто утворююча функція, що проявляється у набутті еkleктики провідної ролі поміж архітектурних стилів провінцій;
- відмінності провінційної еkleктики від архітектури найбільших міст Російської Імперії, що пов'язано;
- стиль архітектури в російських губерніях другої половини XIX століття має яскравий прояв регіональних традицій будівництва та декору [7, с. 25].

Найбільш значними відмінності еkleктики у провінційних регіонах спостерігаються в архітектурі культових споруд. Прояв регіональних особливостей якнайкраще помітно в загальній композиції архітектурних форм та їх декоруванні, що безпосередньо пов'язано із локальними культурними традиціями. Натомість в архітектурі міст формуються певні правила, що обумовлені призначенням громадських будівель. Найменш схильними до регіональних відмінностей є архітектура будівель виробничого та промислового призначення.

Найбільшою мірою традиційність зберігається при будівництві дерев'яних будинків житлового призначення, при цьому в кожному регіоні спостерігається домінування традиційних локальних мотивів.

Виявлення та вивчення регіональних відмінностей, специфіки їх прояви повинно зайняти важливе місце при аналізі архітектурного спадщини провінцій Російської імперії XIX сторіччя [7, с. 25].

Окрім вищезазначених досліджень, було розглянуто ряд публікацій, які присвячені окремим аспектам стилю еkleктики. Так, питання архітектурного законодавства XIX сторіччя було проаналізовано в роботі А.І. Власюка, де розглядаються зміни, що вносилися в Будівельний статут протягом означеного

історичного періоду. У праці А.В. Работкевіча розглянуто різноманітні заходи з охорони пам'яток старовини та практика їх реставрації.

Поміж досліджень, присвячених зразковим проектам в архітектурі еkleктики, слід виділити книгу «Зразкові проекти в житловій забудові російських міст XVIII - XIX ст.». У розділі, присвяченому архітектурі другої половини XIX століття, розглядаються основні особливості проектів 1840-х - 1850-х років і їх застосування при будівництві громадських і житлових будівель, такі як незамкнутість фасадної композиції і різнохарактерних проектів, яка тим не менш не призводить до різноманітності типів фасадів. В роботі С.С. Ожегова розглянуто питання, які пов'язані з архітектурою еkleктики та проаналізовано типові проекти початку XIX століття [8, с. 59].

Поміж теоретичних праць, присвячених архітектурі XIX сторіччя, необхідно виділити роботи А.К. Красовського, П.О. Сальмановіча та З.В. Зосимовскої, які приділяють велику увагу функціональному аспекту зодчества, акцентуючи увагу на його практичній користі.

Окрім дослідження стильових тенденцій, для даного дослідження важливим став розгляд робіт, присвячених аналізу світських та сакральних споруд XIX сторіччя. Однією з визначних праць є дисертація М.П. Кіби, яка присвячена дослідженню архітектурно-художніх характеристик католицьких храмів Південної та Східної України у період кінця XVIII – початку XX ст. [8, с. 59].

В аспекті поставленої мети та предмету дослідження, став необхідним аналіз наукових праць та публікацій, присвячених архітектурі окремих міст України. До таких міст можна віднести Єлисаветград (сучасний Кропивницький), Олександрівськ (сучасне Запоріжжя), міста Сумщини та Харківщини, ландшафтну архітектуру Київщини, Умані та ін. Окремо було розглянуто інформаційні джерела, присвячені аналізу сакральної та світської архітектури західних регіонів України.

Основою розгляду характерних рис забудови міста Єлисаветграда та визначення принципів декорування фасадів періоду панування стилю ампір

стали роботи О.Ю. Кецько [4, с. 38], В. Поліщука [39, с.70], В.В. Петракова [56, с. 80], О.І. Кириченко [63, с. 17].

Питаннями архітектурної спадщини Запоріжжя (Олександрівськ) ХІХ – початку ХХ ст.. здійснила Т.В. Єншуєва [28, с. 7]. Автор у своєму альбомі наводить короткі відомості про визначні споруди та надає архітектурні креслення фасадів історичних будівель міста, які відносяться до означеного історичного періоду.

Схожою за формою і змістом є робота М.І. Розенфельда, що присвячена дослідженням архітектурної спадщини Харкова ХІХ сторіччя [61, с. 59]. У книзі наведено фасади визначних будівель міста, які виконані у техніці архітектурної відмивки. Означений ілюстративний матеріал було зроблено студентами ХДАДМ в рамках навчальної практики на 2 курсі спеціальності «Дизайн інтер'єру», де студенти мали ознайомитись з архітектурним різноманіттям Харкова та проаналізувати архітектурно-конструктивні та декоративні особливості обраних споруд.

В рамках даного дослідження важливим став розгляд статті Г. Логвина, який присвятив свою роботу виявленню і характеристиці регіональних шкіл в архітектурі України [40]. У своєму дослідженні автор стверджує, що монументальна дерев'яна і мурована архітектура утворює «єдину архітектурно-мистецьку конфігурацію», в межах якої локальні особливості виділяються відповідно до етногеографічних регіонів України. Г. Логвин виділяє такі школи: наддніпрянську, полтавську, чернігово-сіверську, слобожанську, волинську, подільську, галицьку, буковинську, гуцульську, бойківську, лемківську і закарпатську [35, с. 46].

Далі в його статті дається аналіз особливостей кожної з цих шкіл, якому властива, на наш погляд, деяка методична некоректність: адже не можна ставити на один щабель й аналізувати як явища одного порядку елітарні архітектурні витвори католицького культурного кола (комплекс ліцею з костелом Св. Ігнатія Лойоли в Кременці, ансамбль василіянського монастиря у Почаєві) з витворами народної архітектурної творчості того ж регіону,

особливо зважаючи на принципову «закритість» католицької сакральної архітектури на західно-українських теренах щодо місцевих впливів, які могли бути «схизматичними», а отже — небажаними.

1.2. Стилiстичнi напрямки української архiтектури ХІХ сторiччя. Основнi поняття.

В контексті аналізу української архітектури ХІХ сторіччя важливим є розгляд наукових праць, присвячених поняттю стилю. Поняття стилю в наукових дослідженнях було введено в середині ХVІІІ століття німецьким археологом Йоганном Йоахімом Вінкельманом. Основна кількість праць, присвячених художньому стилю, була орієнтована на дослідження природи самого явища і механізмів мистецтві і архітектурі в філософському, культурологічному, семіотичному, системно-синергетичному аспектах. Тому в теорії архітектури і мистецтвознавстві найбільш зручним і популярним «Описовим засобом» для архітектурних форм стало поняття стилю.

Загальноприйнятого визначення архітектурного стилю не існує. Так, Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона, виданий в 1890-1907 роках, розумів архітектурний стиль двояко: як просторову (територіальну) і як тимчасову характеристику архітектурної мови. Надалі в наукових дослідженнях з'явилися різноманітні визначення архітектурного стилю.

Архітектура – найбільш монументальний вид мистецтва. Майже у кожного народу у різні періоди виробились свої архітектурні стилі, що відображають традицію та ідею нації, яка втілилася у зодчестві. Сьогодні існують певні стереотипи щодо національної архітектури різних народів.

Так, при згадці про китайську архітектуру можна згадати пагоди, насамперед ансамбль імператорського палацу на площі Тяньаньмін у Пекіні. В індійській культурі найбільшого розповсюдження набули буддистські храмові комплекси (Аджанта. Кхаджурахо, Тадж-Махал та ін.). В західноєвропейській культурній практиці в кожній з країн найяскравіше

проявились окремі архітектурні стилі. У сакральній та світській архітектурі Великобританії набули поширення: романський стиль, готика, стиль Тюдорів, фахверк, георгінаський стиль, вікторіанський стиль, бароко, неоготика. У Німеччині, починаючи з часів Пізнього Середньовіччя, найбільш виразно проявився стиль готики, що втілювалось в архітектурі соборів. В архітектурі Франції широко представлені світські та сакральні споруди у стилях: готика, Ренесанс, бароко, рококо, класицизм та ампір.

Це пояснюється тим, що всі архітектурні пам'ятки були створені у таких формах, що якнайкраще символізують сутність національної культури, яка зазнала свого розквіту саме у час їх спорудження. Для української історії та культури переломним моментом безумовно був час, що настав невдовзі після визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького 1648 – 1657 рр. Тоді, у кінці XVII – XVIII ст., народні традиції дерев'яного зодчества почали утілюватися в мурованому будівництві.

Через об'єктивні економічні умови майже єдиними прикладами кам'яного будівництва в Україні були церкви. Решта споруд продовжували переважно будувати з дерева. Саме тому культова архітектура стала «носієм» національних форм.

В узагальненому вигляді архітектурний стиль - це сукупність основних рис і ознак архітектури певного часу і місця, що виявляються в особливостях її функціональних конструктивних і художніх сторін (прийоми побудови планів і об'ємних композицій будівель, будівельні матеріали і конструкції, а також форми і мотиви оздоблення фасадів та інтер'єрів).

Стиль – це узагальнений образ засобів художньої виразності, обумовлених єдністю творчих прийомів у проектуванні будівель. Стиль є відображенням культурно-естетичних уподобань, виражених в композиційній побудові будівель.

Протягом розвитку цивілізації формування будівель здійснювалося з урахуванням естетичних ідеалів кожної епохи, що стало причиною появи досить великої різноманітності у формуванні їх художнього образу, появи

відповідних стилів. В архітектурі прийнято виділяти історичні та сучасні стилі. Розгляд історичних стилів в архітектурі – це не тільки данина минулому, а й як формування еволюції стилів.

Вони знаходять застосування і в сучасній дійсності, в оформленні фасадів, інтер'єрів всіх типів будівель – громадських, житлових, промислових. Історія світової архітектури свідчить про наявність історичних архітектурних стилів в хронометричній послідовності їх розвитку. Для даного дослідження важливим є визначення античного стилю, який став основою для формування та розвитку класицизму та апміру.

Антична архітектура - (лат. Antiquus - древній) - узагальнююча назва давньогрецького і давньоримського зодчества (VII ст. до н.е. V-VIII. н.е.). В архітектурі античної Греції (архаїка, класичний період, еллінізм) набувала розвитку єдність всіх складових класичної архітектури - утилітарна доцільність, міцність та виразність художнього образу.

Основними досягненням античної архітектури є:

- осмислення ордерної системи, яка органічно поєднувала будівельну конструкцію і архітектурну пластику;
- синтез архітектури і скульптури;
- формування високохудожніх ансамблів;
- розробка численних типів громадських будівель;
- встановлення нових принципів регулярного планування міст з прямокутною мережею вулиць (так звана «гіпподамова система»);
- глибоке розуміння природи і високе мистецтво злиття її з архітектурою

Архітектори античності будували відносно пропорцій людського тіла, яке насамперед відповідали гармонії. Домірність усіх частин, пластична єдність, ритмічне чергування колон, також мармурові скульптури, які вписувались в ансамбль – це створювало єдиний архітектурний образ грецького храму.

Архітектурні традиції Стародавньої Греції були успішно засвоєні та розвинені римськими архітекторами, які розвинули ордерну систему та будівельні технології, що сприяло будівництву великих інженерних споруд,

бетонному будівництву, формуванню численних монументальних типів споруд (мости, акведуки, амфітеатри, терми і ін.).

Римські архітектори розробили і активно використовували синтез ордерно-аркових конструкцій. У містах римської античності склався відмінний від Греції тип загальноміського центру - форум,

В цілому Антична архітектура справила величезний вплив на подальший розвиток світового зодчества, її багату спадщину викликає немеркнучий інтерес до теперішнього часу.

Найбільшим досягненням античних зодчих було формулювання ордерної системи (художньої системи оформлення стійко-балкової конструкції). Поміж ордерних систем розрізняють тосканський, доричний, іонічний, коринфський та композитний. Впровадження ордерної системи в формуванні будівель і споруд стало унікальним засобом створення індивідуального художнього образу без відсутності аналогів. (Рис.1 - Рис.4).

Ордерна система має причасний характер – складається з трьох основних елементів: антаблементу, колони та стереобату. Кожен з означених елементів, в свою чергу, також розподіляється на три складові елементи.

Базова частина ордерної системи – стереобат, складається з трьох сходинок (верхня називається стилобат). Необхідно зазначити, що часто у ордерній системі, замість об'ємного стереобату, на якому можуть знаходитись колонада, застосовується п'єдестал для кожної окремої колони. П'єдестал також складається з трьох частин: бази, тіла п'єдесталу та капітелі.

До конструкції колона входить: база (складається з плінта та валу), тіло колони (з канелюрами або без) та капітель (конструкція якої залежить від ордеру).

До завершальної частини ордеру – антаблементу, входять: архітрав, фриз та карних.

В аспекті подальшої імплементації античних традицій необхідно відзначити, що класицизму притаманне застосування доричного, іонічного та коринфського ордерів.

Характерними рисами *доричного ордеру* є: відсутність бази колони; канелюри колони примикають одна до одної без доріжок між ними; капітель колони складається з абаки і ехіна; поверхня фризу являє собою чергування тригліфів і метоп (Рис.5 – Рис.7).

Особливостями більш витонченого *іонічного ордеру* є: більш витягнуті пропорції; канелюри колони розділені доріжками; капітель має дві протилежно розміщені фігурні волюти; фриз не поділений на тригліфи та метопи (Рис.8 – Рис. 12).

Для більш помпезного *коринфського ордеру*, який являє собою продовження іонічного ордеру, характерні: пропорції ордеру стають ще більш витягнутими; канелюри колони розділені доріжками; пишна подовжена капітель вкрита стилізованим листям аканту [70] (Рис.13).

Античну спадщину, як зразок краси та гармонії, перейняв класицизм, який став провідним стилем української архітектури першої половини XIX сторіччя.

В українській архітектурній практиці був присутній саме російський класицизм. Який мав певні відмінності із західноєвропейським стилем.

Класицизм у Російській імперії мав власні періоди, які розрізняють на:

- ранній або катерининський класицизм (1762 – 1796 рр.);
- ампір або олександрівський класицизм (1801– 1825 рр.);
- пізній класицизм або миколаївський класицизм (1825– 1855 рр.)

Класицизм (від лат. *Classicus* – зразковий) – художній стиль європейського мистецтва XVII - XIX сторіч, однією з найважливіших рис якого було звернення до античного мистецтва як вищого зразка і опора на традиції високого Відродження. Архітектурі класицизму притаманна регулярність планування і чіткість об'ємної форми. Основою архітектурної мови даного стилю є ордерна система, яка в пропорціях і формах близька до античності. В цілому, ордерна система розподіляється на п'ять типів: тосканський, доричний, іонічний, коринфський та композитний ордери. Для класицизму притаманне застосування доричного, іонічного та коринфського ордерів.

Ампір (від фр. Empire - «імперія») (1800-1830-е р.р.). Це заключна стадія класицизму. Для ампіру характерне звернення до спадщини Римської імперії, Стародавньої Греції і Стародавнього Єгипту. Він став втіленням могутності імператора і військової сили. Архітектура є застиглою копією античних зразків з деякими сучасними елементами. Це виразилося підкресленою монументальністю форми і пишним декором [63, с. 4].

Окрім класицизму та ампіру, в українській архітектурній практиці майстри часто застосовували еkleктику, як поєднання різних стилістичних напрямків та течій.

Еклетика (від грец. Eklektikos - «вибирає») архітектурний стиль, в якому поєднуються різноманітні та різнорідні елементи [22, 6].

Митці застосовували еkleктику у світській архітектурі (доходних будинках, міських особняках) та сакральній архітектурі (прослідковується у греко-католицьких храмах).

Чистих стилів в архітектурі практично немає, часто кілька стилів існують одночасно, доповнюючи і збагачуючи один одного. У будь-якому архітектурному стилі є щось від попереднього і майбутнього стилю. Хоча розвиток архітектури безпосередньо залежить від часу, не завжди стилі змінюють один одного послідовно, відомо одночасне існування стилів як альтернативи один одному (наприклад, бароко і класицизм).

На формування архітектурних стилів сильний вплив завжди надавали релігійні погляди, світоглядні установки, стиль державного пристрою, національні особливості і навколишнє середовище – природна або урбанізована. Але перш за все розвитку архітектури сприяло зростання технічних можливостей людства. Після того як з'являлися нові технології, виникали передумови для нового архітектурного стилю, а разом з ним змінювалися види храмів, громадських будівель і приватних будинків. Але, як правило, новий стиль не був абсолютним запереченням минулого, він успадкував деякі ознаки старого.

Дослідники відмічають, що, з позицій створення інноваційних історичних об'єктів із застосуванням архітектурних стилів слід виділити їх три основні типи: *інноваційні стилі* (античний, готичний); *стилі з новацією-модернізацією* (романський, ренесанс, бароко, класицизм, модерн); *стилі-стереотипи* (рококо, еkleктика).

Інноваційний архітектурний стиль - сукупність нових композиційних і технічних засобів, що забезпечують створення унікальних архітектурних об'єктів з індивідуальним неповторним художнім образом і тектонікою будови обсягу в певний часовий період розвитку цивілізації.

Архітектурні стилі з новацією-модернізацією характеризує створення архітектурних об'єктів зі зміною художнього образу відповідно до соціокультурних вимог певного часу за допомогою оновлення вертикальних і горизонтальних поверхонь і використання певних композиційних засобів.

1.3. Формування архітектури України у першій половині XIX століття

На рубежі XVIII-XIX ст. розповсюдженим напрямом в європейській архітектурі став класицизм, який успадковує лаконічні і виразні форми античної Греції і Риму. Затвердження цього стилю в Україні збігається з втратою нею залишків козацької автономії. Тому в Україні класицизм поширюється опосередковано, через російську культуру.

Вдалим прикладом класичної перебудови став новий міський центр Полтави, а яскравою новобудовою - ансамбль Приморського бульвару в Одесі. Від напівкруглої площі, в центрі якої розміщувався пам'ятник засновнику міста Дюку Рішельє, до моря спускалися монументальні Потьомкінські сходи (192 сходинки); бульвар з двох сторін замикали палац графа Воронцова з колонадою і Біржа.

Будучи популярним серед української знаті, стиль класицизм проявився особливо яскраво в розкішних палацово-паркових ансамблях. Поступово новий стиль поширився і в поміщицькому середовищі, в результаті чого по всій

Україні виникли тисячі «римських двориків»: з портиками, колонами і трикутними прибудовами по фасаду.

На західно-українських землях, що увійшли до складу Австро-Угорщини, панував французький варіант стилю класицизм, який поєднувався з польським бароко з рококо. Саме в цьому стилі побудовані Бібліотека Оссолінських і Театр Скарбека в Львові [32, с. 11].

Споруджений в Гомелі архітектором Кларком собор св. Петра і св. Павла (1809-1824) є одним з кращих будівель першої чверті 19 ст. Класицизм вплинув і на будівництво костьолів, котрі за пропорціями, увінчані низькими главками, а фасади їх прикрашені колонними портиками з фронтонами (костели в Ліді і Щутіне).

В архітектурі першої половини XIX століття спочатку була введена неокласична тенденція, вже присутня в другій половині XVIII століття, але, одночасно з поширенням романтичної чутливості і що впливають з цього інтересом до історизму, незабаром з'явилися архітектурні тенденції. Відновлення «стилів» з попередніх епох (зокрема, середньовіччя як передбачуваної колиски національної ідентичності), що характеризується префіксом «нео» (неороманський, неоготичний і т. д.), які також визначаються довгострокового відродження [12, с. 51].

Зі зміною точки зору на архітектуру, з розвитком будівельної техніки, появою нових типів споруд у XIX столітті відбулося також значне переміщення центру світового розвитку архітектури. На першому плані виявляються країни, які не пережили вищого етапу розвитку бароко.

Своєї вершини класицизм досягає у Франції, Німеччині, Великобританії та Російській імперії. Романтизм спочатку найбільш широко проявляється в Англії, в культурі якої зв'язок з середньовіччям ніколи не переривався. На початку XIX ст. романтизм поширився і на континенті, перш за все у зв'язку з перебудовою аристократичних резиденцій, закладкою замських парків і розвитком ландшафтної архітектури [12, с. 51].

Після розпаду великих історичних стилів, які пережили століття, у XIX сторіччі відбувається явне прискорення процесу розвитку архітектури. Це стає особливо очевидним, якщо порівняти минуле століття з усім попереднім тисячолітнім розвитком. Якщо рання середньовічна архітектура і готика охоплюють близько п'яти століть, ренесанс і бароко разом - уже тільки половину цього терміну, то класицизму було потрібно неповне століття для того, щоб оволодіти Європою і проникнути за океан [12, с. 10].

Зі славною і багатою історією, та забути людьми. По всій Україні – безліч архітектурних пам'яток, якими у свій час пишалися і які були епіцентром історичних подій. Історичні будівлі – приклади неокласицизму, бароко, неоготики та багатьох інших стилів. На жаль, вони залишені на поталу часу, який невблаганний до цих творинь. Пропонуємо добірку історичних споруд.

Палац Адольфа Грохольського або палац Терещенків (місто Червоне, Житомирська область) Зведений у XIX столітті власником села, шляхтичем Адольфом Грохольським. Тоді будівля була набагато скромніша. Свого розквіту комплекс досяг, коли село і палац викупив відомий український підприємець Микола Терещенко і його брат авіаконструктор Федір Терещенко. Тут добудували фонтан, сади і парки та навіть – авіамайстерню. Сам палац розширили. Тоді цю пам'ятку архітектури вважали чи не найкращим прикладом неоготики. Після 1917 року комплекс переходив з рук у руки. Тут був і притулок, і ПТУ. Нині у колишньому палаці, у вцілілих кімнатах, мешкають черниці (Рис. 22) [18, с.].

Собор Святого Миколая (село Вижнян, Львівської області) .Перша згадка про собор датується 1400 роком. Найбільша цінність храму – фрески. Більшість з них – з 1940-х років. Тобто створювали їх у буремні роки Другої світової війни. Стародавній вівтар, ікони, орган – все підкреслювало велич храму. Та час і недогляд зробили своє. У радянські часи собор Святого Миколая був складом. Відтак храм розграбовано, від органу залишився тільки каркас, руйнуються і фрески. Деякі потребують негайної реставрації. Не полишаючи

надії на відновлення, собором опікується місцевий священник (Рис. 12) [34, с. 17].

Палацовий комплекс князів Сангушко (Ізяслав). Тут влаштовували ошатні бали, на які з'їжджалася вельми шановані люди 18 століття. Одним із гостей неодноразово був останній король Речі Посполитої Станіслав Август II Понятовський. Також сюди приїздили й два імператори – російський Петро I та австрійський Йосиф II. Ідейною натхненницею розбудови палацу була вдова Павла Карла Сангушка – княгиня Барбара. На той час – відома поетеса. Вона запросила до Ізяслава італійського архітектора Паоло-Антоніо Фонтану. На жаль, його творіння з часом стало складом та військовою частиною. Нині унікальна пам'ятка архітектури України руйнується. Якщо владні структури не звернуть увагу на історичну пам'ятку, то від неї залишиться тільки порядковий номер (Рис.21) [32, с. 6].

Костел Святого Марка (Варяж). Зведений у 17 столітті, храм зазнав неодноразових руйнувань. Та, вочевидь, найбільшої шкоди собору Святого Марка завдали не пожежі чи напади, а людська байдужість. Величний храм, з двоярусними баштами, фресками Станіслава Строїнського, з підземеллями, де у свій час вважали за честь упокоїтися навіки знатні люди, сьогодні навідують хіба туристи. Рука реставратора, давно не торкалася стін храму. Тож костел повільно руйнується (Рис.13) [32, с. 11].

Монастир Різдва Богородиці (Новий Загорів). Монастир Різдва Богородиці засновано ще у 16 столітті, на місці храму. Невеличку церкву ченці тут заснували ще у 12 столітті. Монастир постав завдяки місцевому багатію Петру Загуровському. Подейкують, він взявся за будівництво як подяку за зцілення від численних недуг. Найбільшої шкоди монастирю завдали бої у 40-х роках 20 століття між вояками УПА та нацистами. Тут неодноразово проводили реконструкції військових сутічок, проте уже на фоні руїн монастиря.

Бережанський замок (Бережани). Родове гніздечко, яке у свій час ревно оберігав рід Синявських, нині руйнується. Всі зусилля, спрямовані на укріплення унікального п'ятикутного бастіону, який здобув славу

непрístupного, пішли на марне. Сьогодні до Бережанського замку може потрапити кожен охочий. Навіть оглянути його макет. Поки тут спромоглися тільки на мініатюрну копію того, яким би міг бути замок у стилі ренесансу, якби взяли за його реконструкцію.

Червоноградський замок (Нирків). Містичний замок на червоній землі. Такої слави пам'ятка набула завдяки легендам та незвичному кольору ґрунтів. Тут вони червоні. А за розповідями місцевих мешканців, які вже століттями передаються з уст в уста, підземелля замку ведуть до печери. Саме там колись жив ченець, а нині – безголовий лицар.

Успенський костел (Угнів). Ця пам'ятка все ж дочекалася реставрації. Проте роботи відбувалися настільки повільно, що за цей час встигли утворитися нові дірки у стінах та даху. За час свого існування Успенський храм зазнавав руйнувань та грабунку. Коли селище Угнів перейшло до СРСР, поляки винесли із костелу усе цінне. Одна із башт храму була зруйнована під час артилерійського удару в Першу світову війну.

Замок Острозьких (Старе Село). Ця пам'ятка, вже оновлена, у 2015 році мала приймати туристів. Та, віддана у концесію на 49 років, будівля так і не була відреставрована. Хоча підприємець, який отримав замок Острозьких, обіцяв відновити споруду. Нині найбільший замок Львівщини занепадає. З шести веж збереглися тільки 3, а 14-метрові мури уже нікого не лякають, а тільки змушують стискатися серця туристів та місцевих мешканців від жалю. Адже унікальна пам'ятка потребує реставрації.

Костел Воздвиження та святого Йосипа (Підгірці). Велична споруда вражає своєю красою: 14 колон, 7 скульптур святих. На жаль, ще один монумент не зберігся. Він був зруйнований під час Другої світової війни. Сам костел Святого Йосипа зведений у 18 столітті у стилі бароко як родова усипальниця шляхецького роду Жевуських (Рис.4) [19, с. 22].

Поморянський замок-палац (Поморяни). Турки та татари не раз штурмували цей замок. Та значний арсенал, який накопичив тут батько майбутнього польського короля – Якуб Собеський, допомагав утримувати

оборону. Тільки у 1675 році Поморянську твердиню було зруйновано. Відбудував вже її король Ян III Собеський. У XX столітті тут неодноразово ставали до бою гестапівці та воїни УПА. Нині замок – в аварійному стані (Рис.6) [14, с. 57].

Шпіхлер (Дрогобич). Міська житниця – саме тут зберігали зерно мешканці Дрогобича з 1778 року. Зведена у стилі бароко, вона й понині викликає інтерес серед істориків та архітекторів, та навіть науковців. Адже при будівництві зернозбиральні застосували золотий перетин. Саме витвори мистецтва та будівлі, які створювали із застосуванням цього співвідношення пропорцій, вважають найдосконалішими. Золотий перетин, зокрема, застосував Леонардо да Вінчі, коли створював «Таємну вечерю» та «Вітрувіанську людину».

Свято-Троїцький монастир (Сатанівська Слобідка). Монастир відомий передусім тим, що тут був цех лірників. Саме вони оспівували подвиги українських козаків, навідували їхні могили. Складати та виконувати думи народні співці вчилися саме у Свято-Троїцькому монастирі. Це ремесло згодом передавалося, так би мовити, у спадок. Спочатку монастир був чоловічим, а вже у 1899 став жіночим. Ліквідований у радянські часи.

Палац Курисів (Петрівка). Неподалік лиману постав палац у мавританському стилі. Гадаєте, так починаються заморські казки? Ні, так розпочинаються оповіді про історичну пам'ятку Одещини. Палац Курисів, оздобили ракушняком – вапном з мушель морських тварин. Палац зведений без дотримання симетрії, а головна зала освітлювалася сонячним світлом через дах. Власник – грек Іван Куріс, брав участь у багатьох боях і побачив чимало турецьких будівель, тому і обрав східний стиль для своєї величної оселі. У серпні 2015 року палац дочекався реставрації. Тож маємо надію, що пам'ятка збереже своє історичне обличчя.

Меджибізький замок (Меджибіж). На березі Південного Бугу ще у далекому 16 столітті оселився «Білий лебідь». Так за характерний білуватий колір мурів охрестили Меджибізький замок. Найбільшого розвитку будівля та

саме містечко зазнало за правління шляхтичів Синявських. Ця родина володіла замком два століття.

Висновки до першого розділу

Архітектура – найбільш монументальний вид мистецтва. Майже у кожного народу у різні періоди створювались свої архітектурні стилі, що відображають традицію та ідею нації, яка втілилася до теперішнього часу.

Також важливо зазначити, що на подальший розвиток світової архітектури, а також інтерес до сьогодення справила Антична архітектура.

Дослідженнями з визначення основних стилістичних напрямків архітектури першої половини ХІХ століття займались науковці, поміж яких можна виділити роботи Д. Багалія, В. Бублика, І. Валлерштейн, Ю. Дин Геса, Л. Лихачова, С. Нестерцова, В. Нікольського, В. Пірко, Т. Фрідгут, Л. Яруцкого, М. Закревського, М. Захарченка, В. Іконникова, К. Шероцького, М. Петрова, Г. Лукомського, Ф. Ернста, А. Матушевича, Г. Логвина, і ін., що дають передумови формувань стилістичних напрямків архітектури в країні.

Протягом розвитку цивілізації формування будівель здійснювалося з урахуванням естетичних ідеалів кожної епохи, це стало причиною появи великої різноманітності у формуванні відповідних стилів.

В роботі були проаналізовані наукові праці, які відображають розвиток архітектури в Україні, а також роботи по теорії та історії архітектури, зокрема сакральної. Поміж наукових розвідок, було розглянуто роботи: Ю. Асєєва, Т. Саваревської, Г. Вагнера, В. Вечерського, О. Водотика, Т. Геврик, І. Дерев'янка, Ю. Івашко, А. Іконнікова, В. Єжова, В. Куцевича, О. Лесика, Г. Логвина, З. Мойсеєнко, В. Чепелика та ін.. Ознайомлення з творами означеними вчених дозволило більш комплексно поглянути поставлене в роботі питання.

Аналіз основних стильових тенденцій в українській архітектурі XIX сторіччя дозволив визначити, що провідними стилями були класицизм, російський ампір та еkleктика.

Зазначено, що в основі класицизму та російського ампіру лежить інтерпретація та досягнення античної архітектури з осмисленням ордерної системи, синтезу архітектури та скульптури, створення високохудожніх ансамблів, появою чисельних типів громадських будівель, розробкою концепції планування міського простору, врахування ландшафтного оточення.

Виявлено, що в аспекті впровадження класицизму та російського ампіру на території України у першій третині XIX сторіччя найбільшого розповсюдженнями були доричний, іонічний та коринфський ордерні системи. Тосканський та композитний ордери в означений сторічний період зустрічались рідше.

РОЗДІЛ 2

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

2.1. Класицизм як особливий напрямок у розвитку архітектури

Класицизм (від лат. *classicus* - зразковий) являє собою широкий естетичний напрямок у мистецтві, який включає живопис, архітектуру, скульптуру, літературу і театр першої половини ХІХ століть. Естетика класицизму лягла в основу однойменного художнього стилю. Значення його для розвитку європейської культури настільки високо, що говорять про цілу епоху класицизму. Назва прийшла з французької мови (*classicisme*). Термін утворений від латинського слова *classicus*, що означає «зразковий» [67, с. 28].

Стилістичне дослідження припускає, що стиль є єдністю художніх форм, які відповідають певним мовам і який вибрав автор для відтворення свого внутрішнього світу. Тому дослідження причин архітектурного твору ґрунтується на мові автора, особистої чуттєвості художника. І все це сприймається як нерозривна єдність. Тому, щоб ґрунтовно зрозуміти твір архітектури, необхідно визначити всі чинники, які його зумовили. Це можуть бути: політичні передумови, соціальні, економічні, місцеві національні і культурні традиції, майстерність будівельників, знання, ідеологія окремо взятого часу і багато іншого [67, с. 28].

Структурний аналіз стилю призводить до розуміння того, що у форми є сенс чи ні, що вона «працює» як якась система і може містити значення і символічний сенс. Вона ж і становить стиль. Стиль є представником певної культури в усій її спільності. Стиль об'єднує індивідуальні результати за допомогою домінуючих композиційних ідей, які панують в певну епоху.

Панування класицизму як стилю сприяло визначенню чіткої системи, що базувалась на єдності, гармонії, центризмі, врівноваженості та пропорційності. На той час одна частина території України вважалася провінцією Російської імперії, а друга – Австро-Угорської, що певним чином відобразилося на розвитку українських міст. Так, для України як провінції тенденції стилю ампіру, що диктувалися Російською імперією, спочатку видавалися чужими та штучно запровадженими до тогочасного українського мистецтва [30, с. 51].

Український дослідник В. Овсійчук вважає, що для України класицизм є стилем надуманим, оскільки являв собою нав'язування своєї ідеології Російською імперією, яка старанно маскувала за статусом «високої цивілізації» жорстоку політику монархії. Однак, спираючись на природне прагнення до простоти, ясності і логічності художнього образу, базуючись на національно ідеалізованому мисленні, класицизм скеровував мислення архітекторів до античності, духовних скарбів Греції та Риму [49, с. 6].

Згодом ампір на території України набуває певної камерності та навіть відображення народних традицій, що стало основою для зародження так званого провінційного варіанту ампіру. Формується ієрархічна просторова структура провінційного міста з домінантами й фортечними валами та позначенням в'їздів та центрів слобод або передмість. Визначальним фактором міст, що ввійшли до складу Херсонської губернії, серед яких Херсон, Миколаїв, Одеса, Єлисаветград, стає їх утворення та розбудова на базі оборонних фортець [49, с. 15].

Тогочасні ідеї Російської імперії втілювались у створенні військових поселень різних типів як своєрідних державних інститутів. Єлисаветград у середині XIX – початку XX ст. вважався одним із самих упорядкованих міст Росії. В основу планування лягли основоположні ідеї та принципи забудови Петербурга, що відобразилися також і в особливостях декору архітектури міста.

До складу комплексу ввійшли: трьохповерхова будівля Палацу (по вулиці Дворцовій), трьохповерховий штабний і учбовий корпуси кавалергардського училища, манеж (вул. Орджонікідзе), кам'яна Ковалівська церква, будівля

офіцерських зборів (на вул. Дворцовій), стайні та інші приміщення по периметрам і всередині обох кварталів, які займає комплекс. Манеж розташовувався на одній осі з церквою. Цікавим фактом є розміщення в двох кімнатах манежу (конюшні) воєнного оркестру. Згодом комплекс був завершений побудовою Зимового театру за проектом інженера Трамбицького, фасад якого гармонійно з'єднався із загальною стилістикою комплексу військових будівель (Рис. 22).

Комплекс, за винятком плацу (зараз парк), повністю зберігся і є унікальним пам'ятником військової архітектури середини ХІХ ст. Досить цікавими є планування комплексу, рішення у функціональному відношенні, а також архітектурно-художнє вирішення. Архітектура всіх будівель комплексу витримана в єдиному стилі – так званому елісаветградському ампірі, який характеризується простотою, монументальністю, прагненням дотримуватися деяких елементів так званого «фортейційного стилю» в оздобленні будинків і водночас неабиякою живописністю. Вражає контрастне поєднання темно-червоної цегли стін з білими деталями віконних обрамлень і карнизу. Зберігся до наших часів і будинок у стилі пізнього ампіру, в якому здійснюється правосуддя [24, с.69].

Симетричну композицію має головний фасад, портик першого поверху прикрашений пілястрами та декоративними напівкруглими нішами з арковими завершеннями. У 1874 ця споруда стала будинком правосуддя, а до цього вона належала К.В. Соколову-Бородкіну, який брав участь у створенні земських закладів на Єлісаветградщині.

Принципи оздоблення фасадів стилю ампір полягають у застосуванні в архітектурі елементів, запозичених від часів Римської імперії, таких, як пілястри, колони, балюстради, руст, «глухі арки», «кутове каміння», використання в оздобленні вікон та дверей «замкового каменю» та загалом стриманий декор. Оздоблення фасадів будівель центральної частини міста скульптурами героїв античної міфології красномовно свідчить про орієнтацію на античні ідеали гармонійності і краси.

Найбільш показовою була статуя Аполлона в ніші Гранд-готелю поряд з Міською Думою, яка, на жаль, не збереглася. Новини торкнулись також житлового будівництва. Видання у 1809 і 1812 роках у Петербурзі альбомів «зразкових» проектів фасадів житлових будинків і поява закону про обов'язкове їхнє застосування поступово змінює вигляд двоповерхового житлового будинку – головні, а іноді і бічні фасади набувають ясно вираженого тричастинного поділу [52, с. 6].

Фасади будівель часто прикрашались ліпними елементами, які виготовлялись у місцевій майстерні. Здебільшого ліпнина набувала рис орнаментальних композицій, близьких до римських прототипів, але все це мало вигляд скромний і стриманий. На жаль, імена багатьох архітекторів, які працювали в місті у ХІХ столітті, не відомі, проте загальний образ, який вони створили, дозволяє розглядати елісаветразький ампір як художньо цілісне явище.

Таким чином, основні тенденції та основні етапи розвитку архітектури та містобудування в Єлісаветграді – центрі військових поселень південного регіону – збігаються із загальними тенденціями, які притаманні стилю ампір, що розповсюдився в деяких містах у першій половині – середині ХІХ ст.

В той же час архітектурні пам'ятники Єлісаветграда, збудовані в стилі ампір, мають деяку своєрідність, що обумовлено статусом міста, місцем його розташування далеко від основних архітектурних центрів і присутністю в міській архітектурі лінії петербурзького впливу.

У ХІХ столітті розгорнулися значні будівельні роботи від сходу до заходу і з півночі на південь України. За короткий час там виникли центральні частини багатьох міст або знакові споруди свого часу, багато з яких збереглися до наших днів.

У будівництві південних міст, таких як Херсон, Маріуполь, Катеринослав активну участь брали видатні петербурзькі архітектори. Найбільшого розвитку серед міст цього регіону досягла Одеса. У 1803 році Одеса ще була невеликим містом з дев'ятьма тисячами жителів і непростим ландшафтом: рівнина з різким

обривом до лінії моря. У 1804 році градоначальник Одеси А.Е. Рішельє замовив проект театру відомому архітекторові Тома де Томан і підключив до проектування забудови міста таких петербурзьких архітекторів, як Ф.К. Боффо, Г. І. Горічеллі, У. Козлов. [59, с. 43].

Архітектурним акцентом Одеси є центральна напівкругла площа, вона побудована двома симетрично розташованими увігнутими будинками. Розвиток архітектури України першої половини XIX ст. значною мірою пов'язаний з ім'ям видатного архітектора Андрія Міленського. Він за короткий час змінив вигляд Києва, зробивши його більш світським, доповнивши численні грандіозні релігійні споруди сучасними європейськими будівлями. Під його керівництвом було покладено багато вулиць, також він визначив і Хрещатик як головну в майбутньому вулицю Києва.

На Хрещатику архітектор побудував перший в місті театр із залом на 470 місць, який не зберігся до наших днів. Після пожежі на Подолі в 1811 році Міленського довелося відновлювати забудову цієї частини міста з руїн.

Одним з найбільш відомих висотних споруд цього періоду є дзвіниця Успенського собору в Харкові, зведена за проектом архітектора Є. Васильєва у пам'ять перемоги над Наполеоном. Кожен з 4-х ярусів дзвіниці являє собою самостійну ордерну композицію, а п'ятий ярус становить барабан, увінчаний позолоченим куполом. Це було одне з нечисленних висотних споруд на території всієї Російської імперії [29, с. 57].

Вікентій Пухарев продемонстрував численні приклади впливу класицизму і в інших великих містах сучасної України, таких як Львів, Полтава, показав приклади, як певною мірою цей стиль вплинув і на народну архітектуру. Формальні елементи класицизму проявилися при плануванні сіл, селищ, будівництві церков. Особливе місце займає садово-паркова архітектура, всесвітньо відомими прикладами тут є дендропарк «Софіївка» в Умані, «Олександрія» в Білій Церкві [12, с. 37].

Справжнім шедевром є палац Розумовського в Батурині (Чернігів), побудований архітектором Камероном в 1799 - 1803 роках. Ця палладіанська

вілла немов перенесена з Італії. На головному фасаді над цокольним поверхом зведений портик іонічного ордера, на якому красується вісім колон. Напівкруглі виступи на бічних фасадах підкреслюють центричність композиції. Окремі деталі - капітелі колон, декор вікон, профілі карнизів - вражають витонченістю і досконалістю художнього виконання (Рис.27.).

Цікавий палац Галаганів у Сокиринцях (Чернігівська область) був побудований в 1829 році за проектом архітектора П. Дубровського. В екстер'єрі споруди теж можна спостерігати наявність портика іонічного ордера (Рис.38) [50, с. 29].

В кінці XVIII - початку XIX століть на Правобережній Україні були створені кілька типових для стилістики класицизму парків. У 1796 році в Умані, в маєтку Потоцького був побудований парк Софіївка. У його проектуванні брали участь Л. Менцель, Заремба, Бондаренко, Герасименко, Діброва і багато інших. Однак в ландшафтному дизайні паркового ансамблю все ще багато характерних особливостей стилю бароко [63].

Як стилістична течія романтизму найбільш яскраво висловилась в ряді палацово - паркових ансамблів Криму. Прикладом може служити палац Воронцова в Алушці, побудований в період з 1828 по 1846 роки архітектором Е. Блером в стилі «тюдоровської» готики. І. Е. Старов створив генеральний план Катеринослава (Дніпропетровськ) і проект палацу Потьомкіна. [49, с. 31]

Класицизм стає стилем міст в цілому. Площі є одночасно спроектовані ансамблем. У плані і композиції переважає сувора симетрія. На головному фасаді найчастіше можна бачити портики, завдяки яким центральна частина набуває додатковий обсяг. Колони грають роль конструктивної опори. Стриманість декору, суворість форм, статичні композиції і форми, близькі за характером до зразків античної архітектури - ці риси притаманні всім типам споруд.

Архітектура Одеси була класичною ще з часів заснування міста в 1794 році. Головний ансамбль міста - Приморський бульвар. Центральний ансамбль - напівкругла площа, створена в 1826 - 1838 року архітектором Мельниковим. У

центрі площі розташований пам'ятник Рішельє роботи скульптора І. П. Мартоса.

Від площі до берега моря веде широка Приморські (Потьомкінські) сходи - творіння архітектора Боффо. Гома де Гоман і Ф. Фраполли побудували театр, зовні схожий на грецький - це свого роду храм з інтер'єром залу.

Вікентій Іванович Беретті (1781 - 1842 роки життя) і Олександр Вікентійович Беретті (1816 - 1895 роки життя) - геніальні архітектори свого часу, батько і син. Для того періоду програмним було спорудження Київського університету. Вікентій Беретті створив проект інституту шляхетних дівчат.

У церковній архітектурі класицизм знаходить вираз у ряді будівель в Криму, які копіюють форми давньогрецьких храмів (Петропавлівський собор в Севастополі - робота архітектора Рулева).

У побудованій за формами візантійської архітектури, як її тоді розуміли, Десятинної церкви в Києві (побудована за проектом Стасова) можна помітити початок нового стилістичного напрямку - еkleктизму. До нього можна віднести будівлі Михайлівського собору в Севастополі (1848 рік) і Володимирського собору в Херсонесі (1859 - 1868 роки).

Традиції класичного періоду чинили сильний вплив на архітектурну практику наступних часів. Регулярна система планування міста, видатні палацово-паркові комплекси, адміністративні будівлі, будівлі театрів займають значне місце в архітектурній спадщині української культури. [15, с. 75].

2.2. Специфіка стилю ампір в архітектурі XIX сторіччя

Ампір - стиль в мистецтві і архітектурі, що з'явився на початку XIX століття у Франції, під час правління Наполеона I Бонапарта.

Даний стиль - найвища точка, а одночасно і завершальний акорд зародився в другій половині XVIII століття класицизму. В епоху наполеонівської імперії класицизм перероджується в офіційний, насаджуваний

зверху стиль - стиль Ампір. Сутність цього стилю була відверто виражена вже в самій його назві: ампір - від французького «empire», імперія [29, с. 56].

Цитуючи римську класику, ампір увібрав в себе характерні його особливості, з'єднавши в собі риси Стародавньої Греції та Риму, додавши до них давньоєгипетські мотиви. Стиль інтер'єру аристократії, що не виходить з моди і по сей день, блищить своєю розкішшю і багатством [39, с. 7].

На зміну класицизму приходить стиль ампір (в перекладі з фр. «Стиль імперії»). Завдяки цьому напрямку значним чином перетворюється архітектура України ХІХ століття. Він проявляється в спокійних монументальних формах римського зразка, переважають широкі абсолютно гладкі стіни, округлі колони і т. д.

Однак і зодчі, які працювали в стилі ампір, зробили багато поступок, поступово використовуючи українські будівельні традиції. Особливо це проявилось в маленьких провінційних будиночках, де ганок і мансарди виконують зі своєрідним українським характером.

Серед видатних українських архітекторів цієї доби можемо згадати В. Ярославського в Харкові (будинки в Харкові, в Харківській і Херсонській губерніях) і А. Меленського у Києві (Контрактовий будинок, перебудова бурси, розвиток Подолу 1811 г.). [11, с. 34]

Класичну архітектуру першої половини ХІХ століття назвали стилем ампір, тобто стилем імперії Наполеона І. У стилістиці архітектури Франції сформувалися характерні ознаки цього стилю, перенесення форм давньоримської архітектури на сучасні будівлі. Прикладом може служити церква Мадлен, побудована за проектом архітектора Виньона, Тріумфальна арка - архітектор Персьє і Фонтен, Вандомська колона - архітектор Лепер і Гондуен (Рис.13) [64, с. 97].

Один з найкрасивіших ансамблів - заново розпланований і побудований центр Полтави (архітектор Амвросимов). У центрі Круглої Площі, влаштованої за проектом Ж. Гома де Гомона за участю скульптора Ф. Щедріна споруджений монумент Слави на честь Полтавської битви у вигляді колони

тосканського ордера, увінчаний бронзовим орлом з давньоримськими військовими атрибутами (Рис.14).

Новим типом міських будівель були театри, в архітектурі яких використовувався звичайний класичний прийом з портиком, трикутним фронтоном і стриманим декором над вікнами. Будуються торгові ряди, вітальні двори, різні промислові будівлі. [30, с. 53].

Архітектор А. Меленський (1766 - 1833) учень Кваренчі, перетворив патріархальний Київ на сучасне європейське місто. Він позначив Хрещатий Долину в якості майбутньої головної магістралі Києва. Побудував перший міський театр, пам'ятник на честь повернення Києву Магдебурзького права, Миколаївську церкву - ротонду на Аскольдовій могилі, церкву і Миколи Доброго Різдва, новий корпус Київської духовної Академії.

2.3. Еклектика у сакральній архітектурі України початку ХІХ сторіччя

Еклектика, як поєднання в одній формі декількох різнорідних елементів, в сакральній архітектурі України ХІХ сторіччя проявилась кількома шляхами:

- поєднання романських та готичних форм у греко-католицьких церквах;
- компіляція класицистичних та барочних форм;
- суміщення традицій українського дерев'яного зодчества із російськими національними декоративними мотивами та формами.

Ретельне ознайомлення з тисячолітньою історією української церковної архітектури розкриває перед нами широке розмаїття як великих кам'яних архітектурних пам'яток, так і значно менших розмірами дерев'яних церков, побудованих у традиції української народної архітектури. Контраст між Софійським собором у Києві та собором св.Юра у Львові цілком очевидний. Не менша відмінність між Спасо-Преображенським собором у Чернігові і каплицею Трьох святителів у Львові, між Успенською церквою у Львові і Всіхсвятською церквою в Києво-Печерській лаврі [9, с. 29].

Контрасти між Покровським собором у Харкові і Успенським собором у Володимирі Волинському, між Успенською церквою в Низкеничах і Миколаївським собором у Києві, або між Преображенською церквою в Сорочинцях і собором Різдва Богородиці в Козельці зайвий раз підтверджують це широке розмаїття (Рис. 9).

Відмінності між Михайлівською церквою в селі Шелестів та церквою св.Юра в Дрогобичі, між Вознесенською церквою в Ясіні і Троїцьким собором у Новомосковському свідчать про ще більше розмаїття в будові місцевих дерев'яних церков [30, с. 29].

Означені відмінності можна простежити в загальній формі кожної будівлі, у формах її основних складників, наприклад, бань, також у таких типових архітектурних елементах, як пілястри, карнизи, вікна й портали або в різноманітних деталях оздоблення. І все-таки, попри всі відмінності, ці будівлі разом з більшістю інших українських церков мають спільний характер, який радше відчувається, ніж усвідомлюється. [40]

Тож різноманіття зовнішнього вигляду українських церков зумовлюється розмаїттю обрисів їхньої основи, а також багатьма просторовими варіантами над основою. Особливість тієї чи іншої форми плану і того чи іншого типу більш значущих і менш значущих складників будівлі зумовлена специфічними історичними, політичними, культурними й регіональними обставинами, які склалися протягом даного історичного періоду й на даному географічному обширі.

На їх усталення мали вплив також і уподобання замовників та будівничих храмів. Усе це сприяло виробленню специфічних стилів в архітектурі. Розглянемо чотири типові приклади народної архітектури. На крайньому заході України наявний *лемківський тип церков*. Цей тип вирізняється трьома послідовно розміщеними верхами, причому центральний з них — найбільший об'ємом, а західний, що над бабинцем, найвищий [31, с. 35].

На схід від лемківської архітектури зустрічаються *бойківський тип церков*, які також складаються з трьох послідовно розміщених верхів, причому

центральный з них — найоб'ємніший. Західний і східний склепінчасті верхи часто дуже подібні один до одного, хоч і мають незначні відмінності. Як правило, вони нижчі від центрального.

Третій тип - гуцульський. Це церкви хрещаті в плат. Центральний верх в них концентричний й найвищий, а чотири інші на раменах хреста нижчі й зазвичай у формі гострого даху [65].

Четвертий тип церков, що переважає з істотними видозмінами на Поділлі, центральній і східній Україні, пов'язаний з бойківським типом церков. Церкви цього типу можуть мати три або п'ять верхів, розміщених за хрещатим планом і, як виняток — дев'ять, при цьому центральна баня височіє над рештою. Північні й південні верхи в церквах, хрещатих у плат, можна розглядати як додатки до функційно експресивнішої тридільної української церкви бойківського типу. Як приклади народної архітектури та її різноманітних регіональних проявів можна навести чимало варіантів, цих чотирьох типів церков, що належать до українських споруд [33, с. 5].

Понад тисячоліття християнство на території України формує духовний світ українця, проявляє духовне життя українського народу у характерному ландшафті країни, архітектурних об'єктах та матеріальній і духовній культурі. Сьогодні врешті українська православна Церква повертається до своїх коренів та долучається до кола сестер-Церков.

Зримою формою Церкви у світі є її храми. Архітектура української церкви — це вираз осягнення українцями духовного сенсу життя у просторі, історії та культурі [41, с. 46].

Вона як просторова форма культури індукує конкретні візуально представлені смисли, розкодує багатовіковий досвід віри у конкретних діях — літургії, богослужіннях, обрядах та формах і образах простору, зображень, світла, кольору, звуку, запаху, даючи людині відчуття часу, місця, події, власної ідентифікації. Культурологічний та сакральний код української церковної архітектури несе генетичну пам'ять нації, відсилаючи нас до правзорів,

архетипів національного, автохтонного, яке лише і може бути автентичним вираженням духу народу [32, с. 45].

Українська церковна архітектура укладалася, як і сама Церква й український народ, впродовж тривалого часу, насичуючи свої автохтонні основи різноманітними зв'язками та асимілюючи впливи. Впродовж православної та унійної історії українська церковна архітектура витворила як власні типи храмів, так і запозичила й переплавила своєю регіональною індивідуальністю історичні європейські стилі. В українській християнській архітектурі свій слід залишило і язичництво – не лише у праформах храмів (коло, квадрат), а й способі сприйняття та сповідання віри (елементи язичництва у християнських святах, іконі) [48, с. 78].

Отже, можна зробити висновок, що у сучасній християнській архітектурі України представлені напрямки, характерні для багатьох народів. Така строкатість пояснюється причинами денационалізації населення та великою кількістю християнських конфесій. Представники кожної з церков прагнуть надати храму форм тієї культури, в країні якої знаходиться їх центр. При цьому ми чітко бачимо, що вирішальну роль при проектуванні споруд грає архітектор та релігійна громада. По мірі відродження духовності та національної свідомості українців повертаються в архітектуру і форми культових споруд нашого краю [33, с. 46].

Потреба відродити форми та силуети барокових святинь, понівечених та зруйнованих у попередні роки, ставить умови перед зодчими будувати згідно з давніми забутими традиціями. Цей процес тільки набирає обертів у наші дні. Сьогодні ми є свідками відродження національних форм в архітектурі. Важливо не зупинятися на досягнутому і продовжувати відновлення давніх святинь українського народу.

Разом з тим, необхідно вести нове будівництво у формах української архітектури. Якщо не відновлювати архітектурні пам'ятки і не будувати у формах минулого нашого народу, то є загроза назавжди втратити зв'язок з

нашою історією та давньою культурою. Необхідно відновлювати і реставрувати храми усіх архітектурних типів та стилів [66, с. 86].

Їх існування на українській землі – свідчення складних історичних та культурних процесів, що відбувалися тут. Всі ці споруди є без винятку нашою культурною спадщиною. Сучасне будівництво теж має бути різноманітним. В той же час, необхідно пам'ятати, що ми маємо дуже цікаву та цінну національну церковну архітектуру, яку варто відроджувати та розвивати. Без неї ми не зможемо відродити нашу культуру, мову, державу.

Дерев'яне церковне будівництво в Україні розпочалося ще до офіційного запровадження християнства [30, с. 9]. З часом воно стало найбільш масовим і справді народним. Саме в дерев'яному будівництві майстри зберігали композиції та архітектурні форми, заповідані предками. Водночас це було поштовхом до нових форм для всієї національної архітектури — у тому числі мурованої та елітарної.

Один ряд таких колод чи брусів називався «вінець». Хоча, як і в Західній Європі, в Україні знали й застосовували також «фахверк» — каркасні конструкції, коли основою будівлі були вертикальні стояки й горизонтальні бруси, з'єднані для жорсткості похилими підкосами. Так будувалися дзвіниці, вітряки, інші господарські, а нерідко — й житлові будівлі. У дерев'яному церковному будівництві основним будівельним матеріалом був сосновий, дубовий, липовий, грабовий брус, обтесаний, найчастіше, на чотири канти.

Використовувалися також кругляк (круглі колоди) та плениці або плахи (круглі колоди, розрізані уздовж). Цілу будову зводили без застосування залізних цвяхів чи інших залізних конструктивних елементів. Це пояснюється не бідністю наших предків, не браком заліза чи невмінням його використовувати, а мудрістю давніх будівничих: вони давно помітили, що залізні елементи, іржавіючи від вогкості, роз'їдали деревину, послаблюючи міцність і жорсткість конструкцій якраз у тих місцях, де ця жорсткість мала бути цілком надійною. Тож у разі необхідності замість залізних з'єднувальних елементів застосовували тиблі — кілочки з твердих порід дерева (дуб, бук) [33].

Як підмурки для храмів і дзвіниць використовували вертикально вкопані в землю обрубки дубових колод — так звані стояни. Спершу на Поділлі, а з кінця XVIII ст. й по всій Україні церкви й дзвіниці почали ставити на підмурки, муровані з каменю чи цегли [14, с. 4]. Довговічність будь-якої дерев'яної будівлі залежить від того, наскільки надійно вона захищена від руйнівної дії вологи — дощу й снігу. Для українського підсоння характерна досить велика кількість опадів, особливо в Карпатах. Тому дахи тут робили високими, стрімкими, щоб дощова вода і сніг на них не затримувалися. [10, с. 39]

Укривали дахи гонтом — тоненькими клинчастими дощечками (своєрідна «дерев'яна черепиця»), а також дранкою і тесом (тонкими дошками). Нижні частини стін додатково захищали від опадів опасанням або піддашшям (піддашком) — невеликим дашком, що оточував будівлю по периметру й спирався або на стовпчики, або на виступи нижніх вінців зрубів, зроблені у вигляді кронштейнів (їх називали випустами).

Особлива увага надавалася міцному в'язанню вінців зрубу та надійності підвалин. Знаменитий дослідник української архітектури С. Таранушенко на основі спостережень за столітніми деформаціями дерев'яних церков з'ясував, що їх конструкції розраховувалися таким чином, щоб осідання навіть конструктивно найскладніших різновисоких споруд було рівномірним.

Найхарактерніша особливість, що вирізняє українські дерев'яні храми серед будівництва всіх інших народів — це перекриття головного церковного приміщення не пласкою стелею, а верхом — зрубом великої висоти. У ньому чергувалися по висоті 4, 6 чи 8 гранні призми зі зрізаними пірамідами, кожна з яких завершувала нижню призму й була основою для горішньої, значно меншої.

Така конструкція отримала назву «залом». Вона дозволяла споруджувати багатоярусні верхи значної висоти — до 37 м. При цьому кількість заломів у церковних верхах була від одного до п'яти (на Бойківщині — до восьми) [15, с. 6]. Залом відомий тільки в українській дерев'яній архітектурі і є оригінальним конструктивно-художнім винаходом українського народу. Завдяки цьому

принцип висотного розкриття внутрішнього простору в українському дерев'яному храмовому зодчестві доведено до найвищої досконалості.

У цих будівлях завжди бачимо цілковиту відповідність внутрішнього простору і зовнішньої форми. Вони не мають головних і другорядних фасадів, а зроблені так, як скульптор творить статую, розраховуючи, що її оглядатимуть зусібіч. Всі ці архітектурні дива створювалися за допомогою самої лише сокири та інших найпростіших інструментів. Саме тому вони дають враження рукотворної, майже скульптурної роботи й ніби бережуть тепло рук давніх майстрів.

Проте вони лише доповнюють картину загального типологічного розвитку, не змінюючи її. Тридільний храм є найпоширенішим. Він складається з трьох основних зрубів: центрального — нави, східного — вівтаря й західного — бабинця. Такі церкви бувають одноверхими і триверхими. Хрещаті храми як правило центричні, п'ятизрубні або дев'ятизрубні (нерідко трапляється проміжний тип — семизрубний). Всі ці храми мають непарну кількість верхів — один, три, п'ять, дев'ять. У всіх типах дерев'яних церков об'єднуючим модульним елементом був центральний зруб, верх якого завжди робили щонайменше на один ярус вищим від бічних.

Серед тридільних храмів найпоширенішими були типи з прямокутною чи восьмигранною навою, гранчастим вівтарем і таким же або прямокутним бабинцем. У церквах хрещатих типів центральний зруб був здебільшого квадратним, дорівнюючи шириною бічним раменам [16, с. 128]. Висотні пропорції храмів різнилися за регіонами: на Поділлі й Наддніпрянщині висота будівлі дорівнювала її довжині; на Чернігівщині, Бойківщині й Слобожанщині висота була більшою, ніж довжина; у Галичині й на Волині висота була меншою від довжини. Найрозвиненіші типи дерев'яних церков мали висоту стін, рівну висоті верхів.

А в храмах Лиманської школи на Слобожанщині, від якої дотепер не збереглося жодної пам'ятки, висота верхів значно, іноді вдвічі, перевищувала висоту стін. Тридільні храми різних регіонів України демонструють велику

різноманітність залежно від форми зрубів (прямокутні, квадратні, гранчасті), взаємовідношення їх ширини (у більшості регіонів України, крім Закарпаття, кількості верхів (один або три), їхньої форми (восьмерик чи четверик, глухий чи світловий, кількість заломів). [43, с. 98]

Ці варіації, а також опасання, піддашся дають настільки велику різноманітність конкретних архітектурних вирішень, що важко знайти в Україні дві цілком однакові дерев'яні церкви. Серед хрещатих церков за різними параметрами можна виділити декілька більш різноманітних варіантів: за кількістю зрубів — п'ятидільні, дев'ятидільні (проміжний варіант — семидільні за формою зрубів — з квадратними або гранчастими зрубамі, з центральним зрубом, ширшим за бічні, або з усіма рівноширокими зрубамі; за кількістю верхів — одноверхі, п'ятиверхі, дев'ятиверхі (проміжний варіант — триверхі).

Найпоширенішими з-посеред хрещатих храмів були п'ятидільні одноверхі й дев'ятидільні одноверхі та п'ятиверхі. Серед уцілілих дотепер дерев'яних церков знаходимо і найпростіші типи, подібні до хат чи навіть комор, і водночас — найрозвиненіші, такі як Троїцький собор у Новомосковську, що не має аналогів у мурованому зодстві.

Дерев'яна церковна архітектура так само різноманітна, як і природа України: високі, неначе смереки, бойківські церкви, витончені лемківські, винятково гармонійні подільські, присадкуваті галицькі й волинські, а також найвищі, багатозаломні — у східних регіонах, де вони колись височіли, немов маяки серед степу. Серед фахівців і досі немає однастайності в питанні про кількість регіональних шкіл в українській дерев'яній церковній архітектурі. [67, с. 8]

Регіоналізм є однією з визначальних характеристик української народної дерев'яної архітектури. Відтак крайові особливості дуже позначилися на розвиткові архітектури. Цією проблемою багато займалися наші попередники і колеги — С. Таранушенко, М. Цапенко, П. Юрченко, І. Могитич, В. Завада, Л. Прибега.

Для дерев'яних церков волинського типу характерні пропорції, наявність опасань, перехід від центрального четверика до восьмерика верху без пандативів і залому, а також шоломовидна форма бань (Михайлівська церква другої половини XVIII ст. у с. Тростянець на Рівненщині).

На цьому типі храмів з кінця XVII ст. дещо позначився вплив барокової стилістики — ускладненням об'ємно-просторової структури й композиції (триверхі й п'ятиверхі хрещаті храми), збільшенням висоти зрубів і характерною пластикою, що включає і форми ароквирізів в інтер'єрі (Троїцька церква 1759 р. у с. Степані на Рівненщині). Для групи церков київського типу характерна ще більша розвиненість об'ємно-просторової композиції, більша висота зрубів і верхів, двозаломність останніх, ускладнення форм окремих архітектурних елементів, таких як арки-вирізи в інтер'єрах, двері тощо, перехід від чотиригранних зрубів основних ком. партиментів до восьмериків і шестигранників.

Виразним свідченням цього є Троїцька церква 1791 р. у с. Троковичах на Житомирщині — дерев'яна репліка мурованої семибанної церкви Різдва Богородиці на Дальніх печерах Києво-Печерської лаври. Для північно-поліського типу храмів характерні дводільні й тридільні структури хатнього типу з гранчастим вівтарем і фальшивими верхами, а також тринавові композиції з двома вежами, які фланкують західний фасад (церква Різдва Богородиці другої половини XVIII ст. у с. Друхів на Рівненщині). В останньому вбачається вплив архітектури дерев'яних костелів.

У гуцульських церквах центральний зруб завжди вінчався восьмериком з наметовим (стіжковим) верхом, а бічні зруби — двосхилими дахами з фронтонами й маківками на гребені. Характерними були великі звиси опасань. Найдовершенішим взірцем такого типу гуцульського храму вважається церква Різдва Богородиці у Ворохті на Івано-Франківщині. [17, с. 95] На Бойківщині канонічно усталеним був тип тридільної триверхої церкви з трьома прямокутними зрубами.

Еволюція форм відбувалась у напрямку збільшення висоти верхів і кількості заломів у них (до восьми), переходу від четверикових верхів до восьмиповерхових. Завершує цей процес Миколаївська церква з села Кривка у Львові — найдосконаліший архітектурний взірець бойківського храму.

Для лемківських церков характерна тридільність з асиметричною динамічною композицією трьох верхів, висота яких наростає від вівтаря до дзвіниці над бабинцем. Під впливом стилістики центральноєвропейського бароко у XVIII ст. верхи набули витончених силуетів з ковнірами й перехватами (церква з с. Канора в Музеї народної архітектури та побуту в Києві).

Така ж тридільна асиметрична композиція об'ємів характерна й для церков Закарпаття. Щоправда, Закарпатська школа виглядає дещо архаїчнішою, ніж лемківська, оскільки тут у композиції домінує не наростання мас барокових верхів, а ступінчасті об'єми масивних дахів з основною домінантою — високою чотиригранною вежою над бабинцем, увінчаною високим шпилем. Буковинські дерев'яні церкви належать, здебільшого, до одного — хатнього — типу. [41, с. 8]

Це пояснюється тривалим протекторатом над цими землями Османської імперії. Тут турки, як і в Молдавії та Валахії, забороняли будувати православні храми з високими верхами. Тому буковинські церкви, як правило, тридільні й мають по три верхи, деякі з них навіть із заломами, але всі вони сховані під високими пластичними дахами, над гребенями яких підносяться тільки маленькі маківки з хрестами, нагадуючи про сакральний характер будівлі. Майстри Галицької школи надавали великого значення масштабним градаціям і членуванню форм своїх невисоких, але досить монументальних храмів.

Розпланувальні побудови дерев'яних храмів Галичини були тими ж, що і в решті регіонів України — тридільні й хрещаті, при явному домінуванні тридільних. Характерним для галицької школи є повсюдне застосування опасань. На Поділлі, особливо у східній його частині, тридільні триверхі й хрещаті п'ятиверхі православні храми у XVIII ст. набувають барокових форм.

Вони стають високими, струнких пропорцій, з восьмигранними зрубками, дво-тризломними верхами й пластичними обрисами бань.

Висновок до другого розділу.

Панування класицизму сприяло, визначенню чіткої системи, що базувалась на єдності, гармонії, центризмі, врівноваженості та пропорційності. На той час одна частина території України вважалася провінцією Російської імперії, а друга – Австро-Угорської, це певним чином відобразилося на розвитку українських міст. Для України як провінції тенденції стилю ампіру, диктувалися Російською імперією, спочатку видавалися чужими та штучно запровадженими до тогочасного українського мистецтва .

У першій половині ХІХ ст. саме в еkleктиці вперше проявляються найгірші риси масового мистецтва: художній демократизм, смак масового попиту, що відривається від архітектурних традицій і цінностей культури. Архітектурну систему класики було зруйновано, а натомість художню систему еkleктика не вибудувала, а тільки визначила принцип тотальних запозичень найрізноманітніших художніх засобів.

Українська церковна архітектура просторова форма культури індукує конкретні візуально представлені смисли, розкодує багатовіковий досвід віри у конкретних діях – літургії, богослужіннях, обрядах та формах і образах простору, зображень, світла, кольору, звуку, запаху, даючи людині відчуття часу, місця, події, власної ідентифікації. Культурологічний та сакральний код української церковної архітектури несе генетичну пам'ять нації, відсилаючи нас до правзорів, архетипів національного, автохтонного, яке лише і може бути автентичним вираженням духу народу.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження стильових тенденцій в архітектурі України першої половини XIX століття спирається на дослідження наукових розвідок Д. Багалія, В. Бублика, І. Валлерштейн, Ю. Дин Геса, Л. Лихачова, С. Нестерцова, В. Нікольського, В. Пірко, Т. Фрідгут, Л. Яруцко, М. Закревського, М. Захарченка, В. Іконникова, К. Шероцького, М. Петрова, Г. Лукомського, Ф. Ернста, А. Матушевича, Г. Логвина, і ін. В роботах означених дослідників сформульовано передумови формувань основних стилістичних напрямків української архітектури означеного історичного періоду.

Аналіз наукових праць Ю. Асєєва, Т. Саваревської, Г. Вагнера, В. Вечерського, О. Водотика, Т. Геврик, І. Дерев'янка, Ю. Івашко, А. Іконнікова, В. Єжова, В. Куцевича, О. Лесика, Г. Логвина, З. Мойсеєнко, В. Чепелика та ін. надав можливість комплексно поглянути на питання формування стильових тенденцій в архітектурі України XIX сторіччя та визначити, що протягом цивілізаційного розвитку архітектурні проекти реалізувались з урахуванням естетичних ідеалів кожної епохи. що стало причиною появи різноманіття стилів.

2. В роботі розглянуто генезу стильового спрямування архітектури та його ідеологічне підґрунтя. Виявлено, що на формування архітектурних стилів завжди сильний вплив надавали релігійні погляди, світоглядні установки, стиль державного пристрою, національні особливості і навколишнє середовище – природна або урбанізована. Але перш за все розвитку архітектури сприяло зростання технічних можливостей людства. Після того як з'являлися нові технології, виникали передумови для нового архітектурного стилю, а разом з ним змінювалися види храмів, громадських будівель і приватних будинків. Але, як правило, новий стиль не був абсолютним запереченням минулого, він успадкував деякі ознаки старого.

3. Досліджено формування архітектури України у першій половині XIX століття. Виявлено, що на рубежі XVIII-XIX ст. розповсюдженим напрямом в європейській архітектурі став класицизм, який успадковує лаконічні і виразні форми античної Греції і Риму.

Визначено, що на території України у першій третині XIX сторіччя домінуючим були класицизм, російський ампір та еkleктика. Зазначено, що в основі класицизму та російського ампіру лежить інтерпретація та досягнення античної архітектури з осмисленням ордерної системи, синтезу архітектури та скульптури, створення високохудожніх ансамблів, появою чисельних типів громадських будівель, розробкою концепції планування міського простору, врахування ландшафтного оточення.

Виявлено, що в аспекті впровадження класицизму та російського ампіру на території України у першій третині XIX сторіччя найбільшого розповсюдженнями були доричний, іонічний та коринфський ордерні системи. Тосканський та композитний ордери в означений сторічний період зустрічались рідше.

4. Проаналізовано класицизм як особливий напрямок у розвитку архітектури. Відзначено, що класицизм стає домінуючим стилем в аспекті організації міського простору з розробкою різноманітних ансамблів та архітектурних комплексів. В архітектурній композиції класицизму переважає сувора симетрія, о прослідковується у рішення планувальної системи, об'ємного рішення та декоративного оздоблення фасадів та інтер'єрів будівель. На головному фасаді найчастіше можна бачити портики, завдяки яким центральна частина набуває додатковий обсяг. Для української архітектури класицизму притаманні лаконічність декору, статичність композицій і форми, близькі за характером до зразків античної архітектури.

5. Досліджено специфіку стилю ампір в українській архітектурі першої половини XIX сторіччя та виявлено, що в Україні означений стиль втілювався через російську культуру. Російський ампір проявляється в спокійних монументальних формах римського зразка, переважають широкі абсолютно

гладкі стіни, округлі колони іонічного та коринфського ордерних систем. Архітектори, які працювали в стилі ампір на території України, поступово впроваджували українські будівельні традиції, що яскраво проявилось в архітектурі приватних житлових будинках маленьких провінційних міст.

6. Аналіз традицій і особливості еkleктики в сакральній архітектурі України XIX сторіччя показав, що в українському просторі еkleктика втілювалась кількома шляхами: поєднання романських та готичних форм у греко-католицьких церквах; компіляція класицистичних та барочних форм; суміщення традицій українського дерев'яного зодчества із російськими національними декоративними мотивами та формами. У сучасній християнській архітектурі України представлені напрямки, характерні для багатьох народів. Така строкатість пояснюється причинами денационалізації населення та великою кількістю християнських конфесій. Представники кожної з церков прагнуть надати храму форм тієї культури, в країні якої знаходиться їх центр. При цьому ми чітко бачимо, що вирішальну роль при проектуванні споруд грає архітектор та релігійна громада.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аліпій (Світличний), ігум. Церковна культура українське барокко // Православний вісник. – 2001. – № 3. – С. 42-43.
2. Асеев, Ю. С. Стили в архитектуре Украины [Текст] / Ю. С. Асеев. – Киев : Будивельник, 1989. – 9 с
3. Багалея Д.И. Из прошлого Святогорского монастыря // Очерки из русской истории / Д.И. Багалея. – Х., 1913. – Т. 2. – С. 43-49.
4. Бартнев, И. А. Очерки истории архитектурных стилей [Текст] / И. А. Бартнев. – М. : Изобразительное искусство, 1983. – 256 с
5. Беккер А.Ю., Щенков А.С. Современная городская среда и архитектурное наследие: эстетический аспект. – М., 1986. – С. 7.
6. Борисов С.В. Европейская стилистика XVIII–XIX веков в современном российском храмостроении // Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета. 2014. №2. С. 38–52.
7. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. – М.: Стройиздат, 1979. - Том 2. – 412 с.
8. Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1877 год. – СПб., 1878. – Приложение. – 127
9. Гадамер Г.-Г. Миф и разум // Актуальность прекрасного. - М.: Искусство, 1991. - 142 с.
10. Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. – К. 1991 – С. 10.
11. Гидион Зигфрид. Пространство, время, архитектура./ Сокр. пер. с нем. М.В.Леонене, И.Л.Черня. – 3-е изд. – М.: Стройиздат, 1984. – 455 с.
12. Гирич І. Українське питання і Київ кінця XIX – початку XX ст. // Пам'ять століть. – 1998. – №3 – С.19.
13. Голан А. Миф и символ. - М.: Русслит, 1993. - 375 с.

14. Горбик О. Становлення католицького барокового храму: принцип діоцезальної та орденської специфіки // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Київ, 2000. — Вип. 7. — С. 175–180.
15. Грушка Э. Развитие градостроительства / Э. Грушка. — Братислава: Издательство Словацкой Академии наук, 1963. — 609 с.
16. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. - М.: Стройиздат, 1984. — 256 с.
17. Демус, Отто. Мозаика Византийских храмов [Текст] / Отто Демус. — М. : ИНДРИК, 2001. — 160 с
18. Дынгес А. Римско-католическая церковь в Приазовье в начале XX в. / А. Дынгес // Летопись Донбасса. Краеведческий сборник. — Донецк, 1994. — Вып. 2. — С. 107-111.
19. Дяконова Є.Б. Ікони старого Бахмута / Є.Б. Дяконова // Українська культура. — 2004. — № 9. — С. 40.
20. Ефимов А.В. Дизайн архитектурной среды: учеб. для вузов / А.В. Ефимов, Г. Б. Минервин, А. П. Ермолаев и др. М.: Архитектура-С, 2006. 506 с.
21. Завада В. Особливості становлення стилю бароко у монументальній дерев'яній архітектурі Полісся // Архітектурна спадщина України. — Київ, 1994. — Вип. 1. — С. 113–123.
22. Звід пам'яток історії та культури України: Київ: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 2.: М-С / Редкол. тому: Відп. ред. П. Тронько та ін. Упоряд.: В. Горбик, М. Кіпоренко, Н. Коваленко, Л. Федорова. НАН України. Інститут історії України; Інститут археології України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. К.: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. 585-1216 с.
23. Иконников А.В. Функция, форма, образ в архитектуре. - М.: Стройиздат, 1986.- 288 с.

24. Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. – К.1996. – С.248 – 249.
25. Історія архітектури: навч. посібник в 3ч. / [М.С. Авдєєва, Н.Ю. Авдєєва, В.І. Васильченко, І.О. Солярська]. – К. : Освіта України, 2012. – ч.3: Сучасна світова архітектура (творчість майстрів). 2012. – 300 с.
26. Історія культури давнього населення України / Ю. С. Асєєв [та ін.] ; редкол.: П. П. Толочко (голов. ред.) [та ін.]. – 2001. – 1134 с. : іл.
27. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В.В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін.; за ред. В. І. Тимофієнка. К.: Техніка, 2003. 472 с.
28. Кириченко Е. Архитектурные теории XIX века в России. – М., 1986. – С. 207.
29. Клеванов А. Святогорский монастырь / А. Клеванов // Чтения в императорском обществе истории и древностей при Московском университете. – М., 1865. – Кн. 2. – С. 116-141.
30. Копыл Г. Из истории храмов Бахмута / Г. Копыл // Библиотека журнала «Былое». – Артемовск : Артемовский краеведческий музей, 1993. – 49 с.
31. Кульжинский Г. Святогорская общежительная Успенская пустынь в Харьковской епархии / Г. Кульжинский. – Х. : Б.и., 1880. – 166 с.
32. Лаврів П. Історія Південно-Східної України / Лаврів П. – К. : Укр. вид. спілка, 1996. – 206 с.
33. Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески. – М., 1973. – С. 152.
34. Левчук Л.Т., Онищенко О.І. Основи естетики: К., 2000 р.
35. Логвин Г. Дерев'яна архітектура України // Нариси історії архітектури Української РСР (дожовтневий період). — Київ, 1957. — С. 209.
36. Логвин Г. Этапы развития и стилевые особенности архитектуры украинского барокко // Памятники архитектуры Украины (Новые исследования). — Киев, 1986. — С. 12–41.
37. Лоїк Г., Степанюк А. Основи проектування українських церков. – К., 2000. – С. 51.

38. Мардер А. П. Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества. – М.: Стройиздат. 1988. – 216 с
39. Матвиенко М. История Харьковской епархии (1850 – 1988) / Матвиенко М. – Харьков : Богослов, 1999. – 225 с.
40. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Екатеринослав : Типография Я.М. Чаусского, 1880. – Вып. 2. – 574 с.
41. Міщенко М. М. М 71 Сучасна культура України (друга половина XX – початок XXI ст.) : навч.-метод. посіб. з курсу «Історія української культури» / М. М. Міщенко. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014. – 156 с
42. Могитич І. Архітектура дерев'яних храмів // Вісник інституту «Укрзахідпроектре ставрація». — 2002. — № 12. — С. 17.
43. Надтока Г. Православна церква і процес українського національного відродження .1900 – 1917. – К., 1995.
44. Надтока Г. Православна церква і процес українського національного відродження .1900 – 1917. – К., 1995.
45. Нельговский Ю.А. Некоторые особенности замков подольских земель Украины XIV – начала XVII вв. // Архитектурное наследство. – 1979. Вып. 27. – С. 91.
46. Огієнко І. Українська культура. – К. 1918 – С.59.
47. Олиференко В.В. Церковная архитектура / В.В. Олиференко // Донбасс. – 1994. – С. 64-83.
48. Очерки истории немцев и меннонитов юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX в.) / [под ред. С.И. Бобылева]. – Днепропетровск : Арт-Пресс, 1999. – 231 с.
49. Прибега Л. До питання типологічної класифікації пам'яток дерев'яної храмової архітектури України // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. — Київ, 2005. — Вип. 1. — С. 91–102.
50. Прибега Л. Методика охорони та реставрації пам'яток народного зодчества України. — Київ, 1997.

51. Скалозуб Ю. История Екатеринославской епархии 1775 – 1917 / Скалозуб Ю. – Днепропетровск : Січ, 2001. – 416 с.
52. Скочпол Т. Государства и социальные революции // Социология политики: классические и современные теории: Учеб. пособие. – М.: Новый учебник, 2004. – С. 103-108.
53. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Дьомін. – К., КНУБА, 2011. – Вип. 28. – 468 с.
54. Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. — Київ, 1976.
55. Таранушенко С. Пам'ятники архітектури Слобожанщини XVII–XVIII віків // Питання історії архітектури та будівельної техніки України. — Київ, 1959. — С. 44–80.
56. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. - М.: Прогресс - Культура, 1995. - 624 с.
57. Третяк К. Українське бароко як вираз національної ідеї в архітектурі / К. Третяк // Етнічна історія народів Європи. - 2001. - Вип. 9. - С. 40–43.
58. Украинская народная архитектура : учеб. пособие по работе с видеофильмом для иностранных студентов базовых факультетов гуманитарного профиля / Харк. гос. акад. культуры ; авт. : Е. Н. Билык, Т. М. Брагина, Е. Н. Сухорукова. – Х., 2013. – 31 с.
59. Українська культура другої половини XIX століття. Кн. 2 / М. П. Бондар [та ін.] ; редкол.: Г. А. Скрипник (голов. ред.) [та ін.]. – 2005. – 1295 с. : іл. – Бібліогр.: с. 1242–1264.
60. Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. — М., 1967.
61. Шкрібітько О.О. До питання про дату заснування Святогірського печерного монастиря: історіографія проблеми / О.О. Шкрібітько // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – № 3/4 (33/34). – С. 18-21.

62. Шубович С.О. Міфопоетична культура в естетиці міста (наукові основи - мистецтво – архітектура): Навч. посібник. - Харків: ХДАМГ, 2002. - 106 с.
63. Ю.Г. Репин Уникальное и ординарное в архитектуре / Репин Ю.Г.– К.: Феникс, 2007. – 176 с
64. Яблонський Д. Духовні багатства українського бароко // Хроніка 2000. – 1994 – №1 – 2. – С.171.
65. Яковенко П.В. Храми Горлівки / Яковенко П.В. – Горлівка : Б.и., 2002. – 68 с.
66. Яруцкий Л. Мариупольские храмы вчера и сегодня / Яруцкий Л. – Мариуполь, 1991. – 32 с.

Електронні ресурси:

67. Классицизм в архитектуре Украины: от Харькова до Львова, от Одессы до Киева. URL: <https://www.cultura.kh.ua/ru/activities/modern-art/3554-klasitsizm-v-arhitekturi-ukrayini-vid-harkova-do-lvova-vid-odesi-do-kieva-projshla-lektsija> (дата звернення: 14.06.2020).
68. Классицизм в архитектуре. URL: https://www.letopis.info/themes/architecture/klassicism_v_arhitecture.html (дата звернення: 10.05.2020).
69. Классицизм. URL: http://artishock.org/style_a/klassicism (дата звернення: 10.05.2020).
70. Михайловский И.Б. Теория архитектурных классических форм. Архитектура_С. 1949. 288 с. URL: <https://infocons.ru/raznoe/ordera-mixajlovskij-mixalovskij-i-b-arxitekturnye-formy-antichnosti-moskva-1949.html> (дата звернення: 11.09.2020).
71. Украинский классицизм. URL: <http://design-fly.ru/istoriya-arxitektury/ukrainskij-klassicism.html> (дата звернення: 14.06.2020).
72. Ясиевич В. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. URL: <http://www.alyoshin.ru/Files/publika/yasievich/yasievich ukr.html>. / (дата звернення: 05.10.2020).

ДОДАТКИ

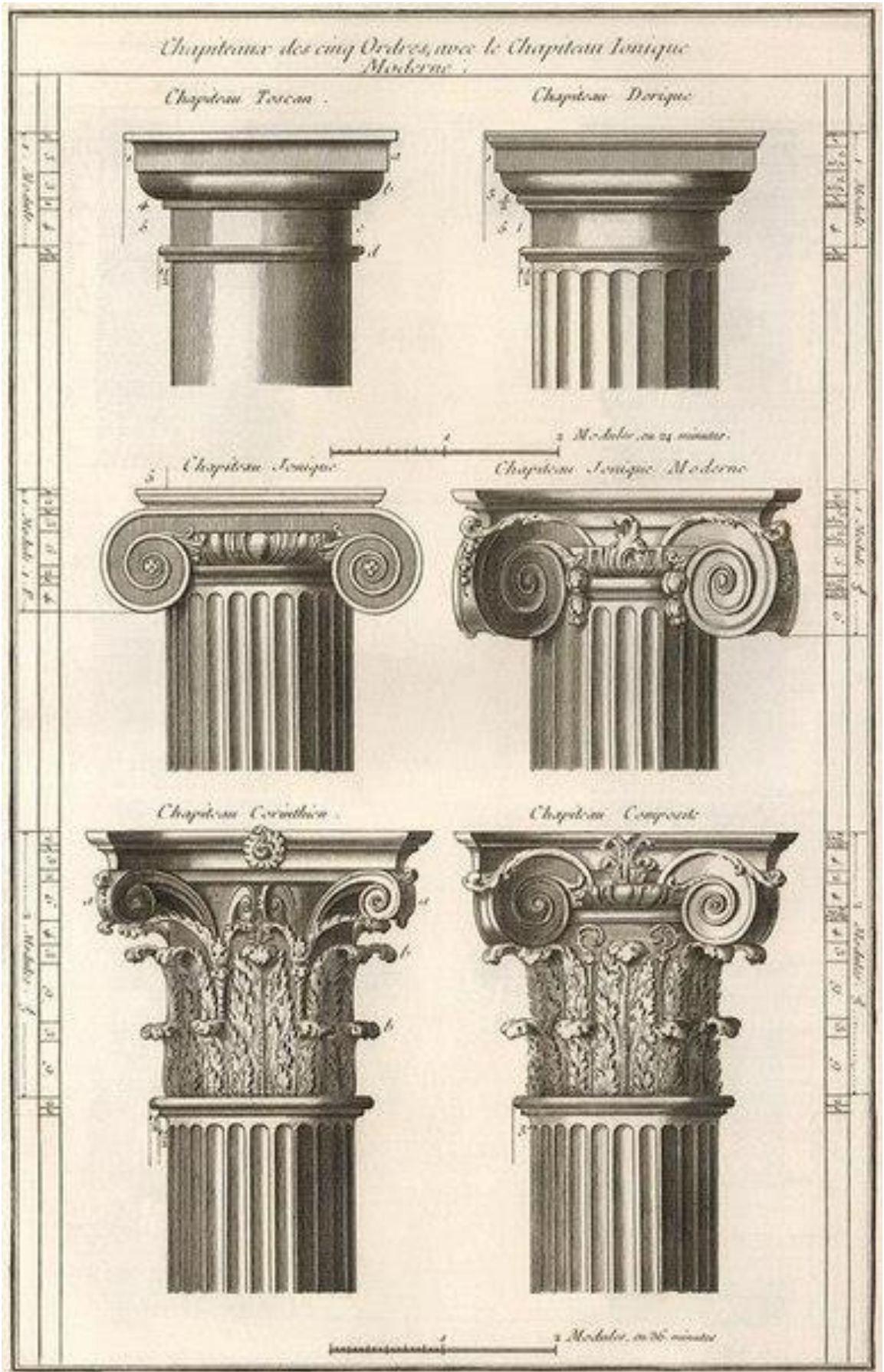


Рис.1. Архітектурні ордери. Капітелі доричного, іонічного, коринфського та композитного ордерів

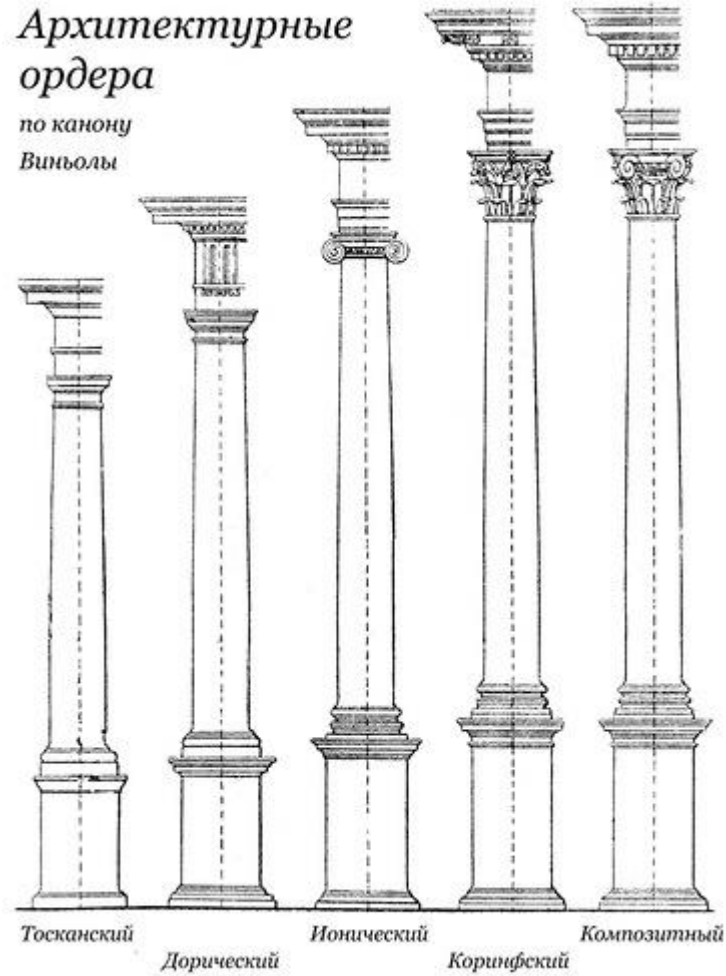


Рис.3. Архітектурні ордери (за каноном Віньолі).

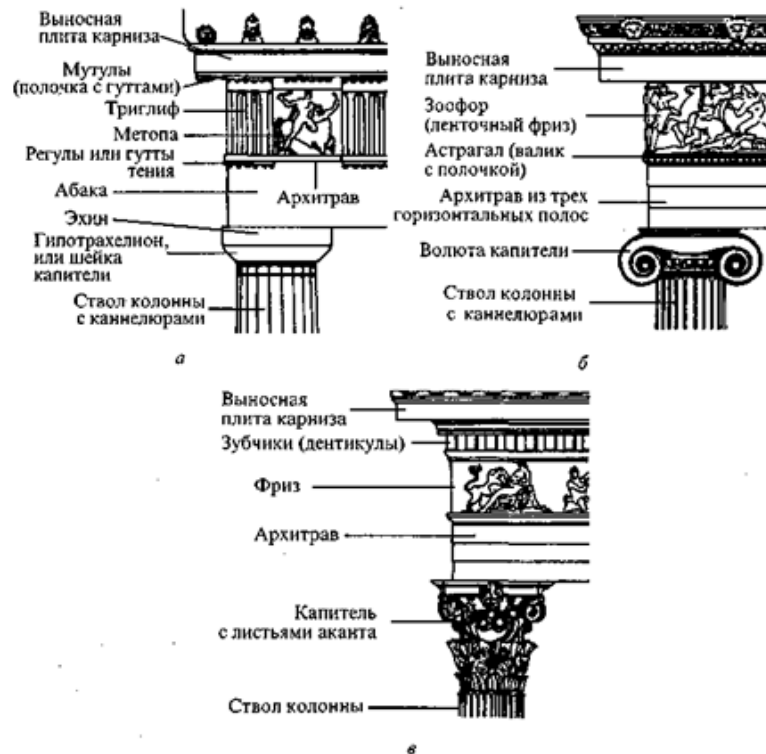
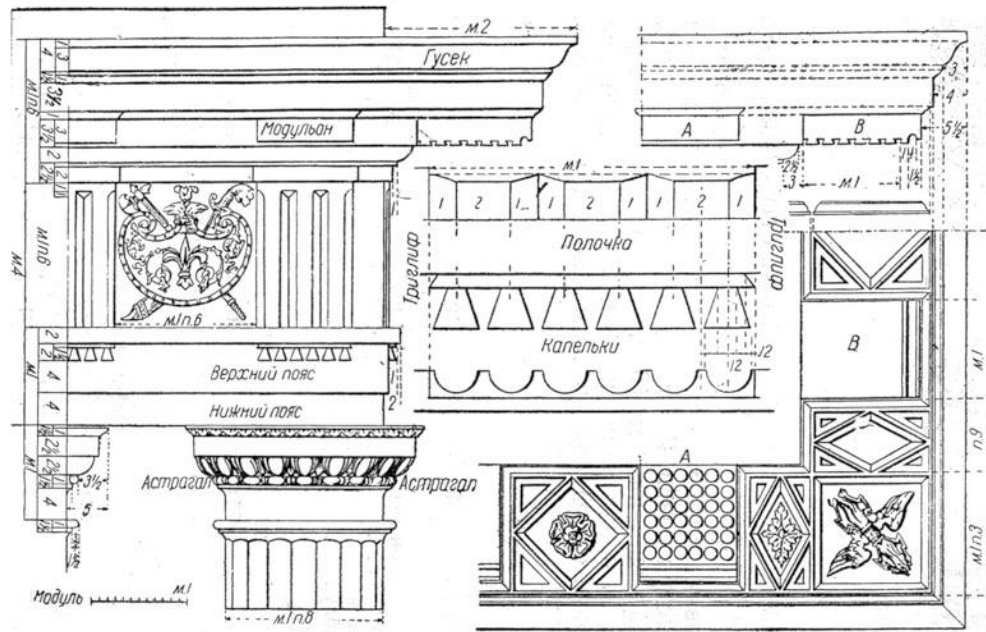
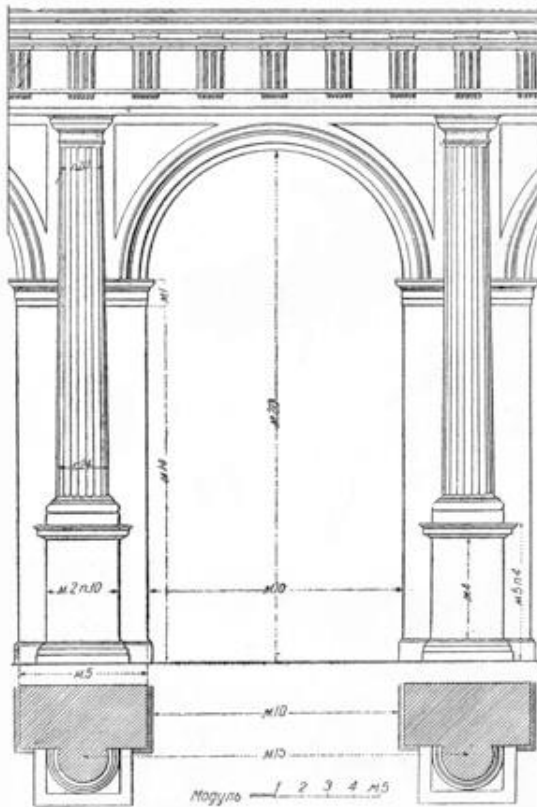


Рис.4. Архітектурні ордери. А. –Доричний. Б. – Іонічний. В. – Коринфський



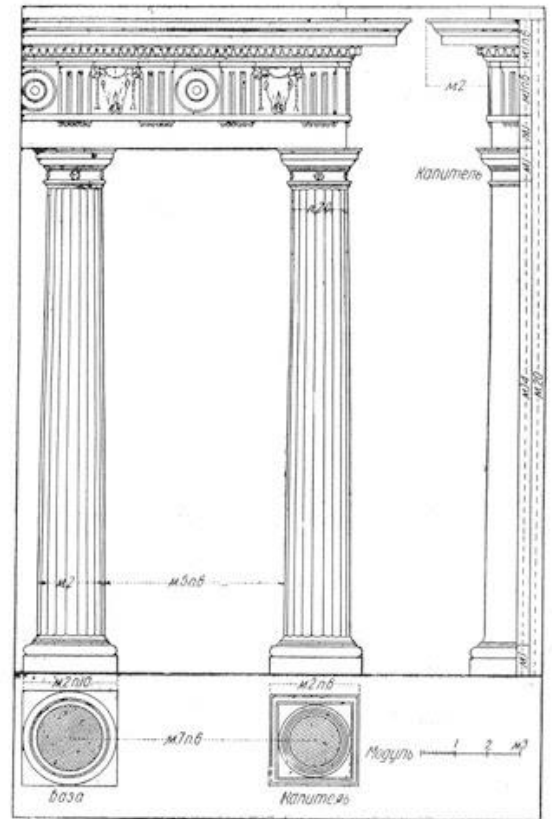
Капитель и антаблемент дорического ордера
(модульного)

Рис.5. Капітель та антаблемент доричного ордеру



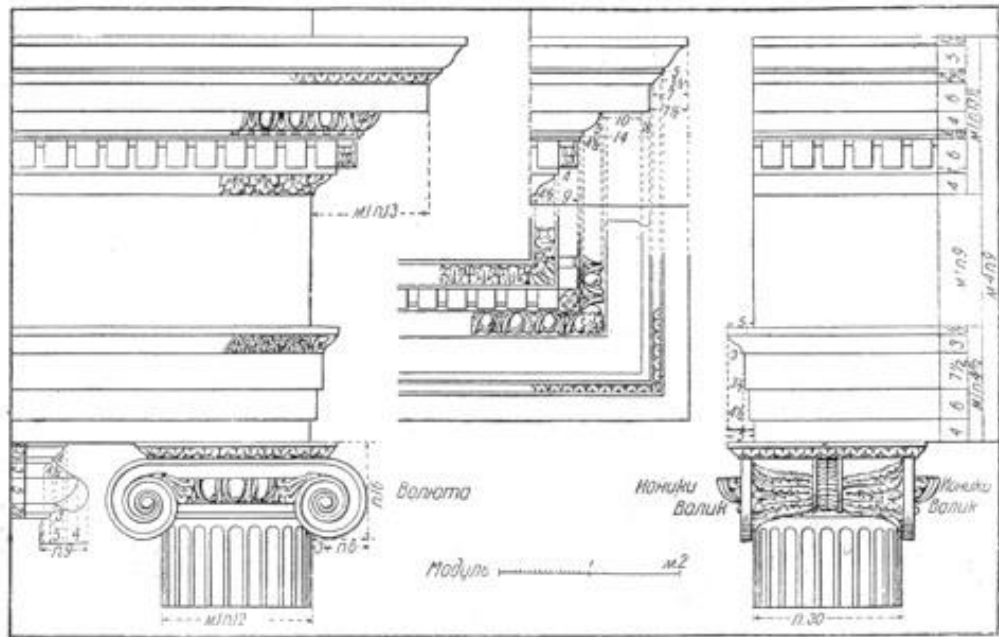
Обработка портала полным дорическим ордерам

Рис.6. Портал в доричному ордері.



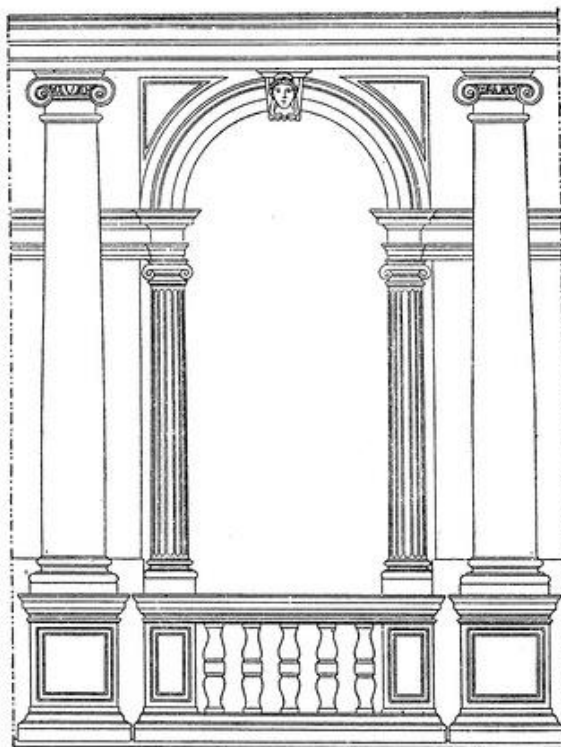
Деталь колоннады дорического ордера

Рис.7. Колоннада доричного ордеру



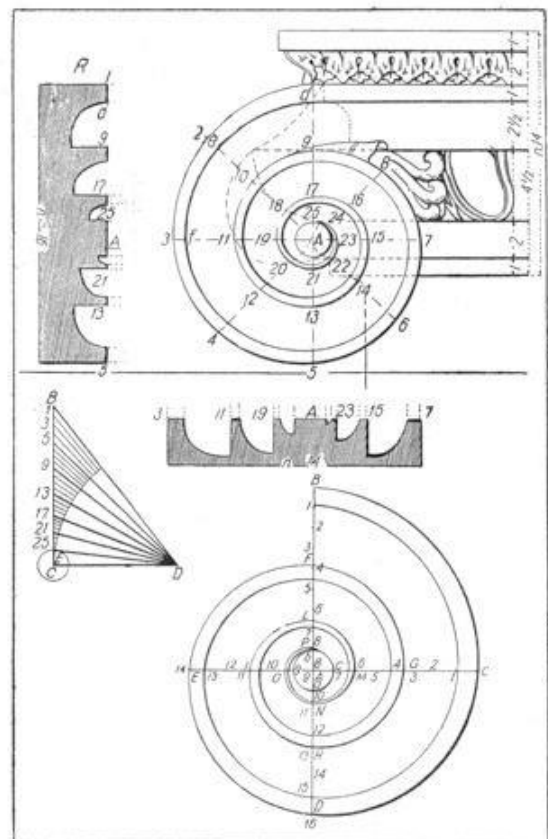
Капитель и антаблемент ионического ордера

Рис.8. Капітель та антаблемент іонічного ордера



Полуциркульное окно с кронштейном на арке.

Рис. 9. Оформлення арочного вікна в іонічному ордера



Построение ионической капители (2-ой способ)

Рис.10. Побудова валюти в іонічному ордера



Рис.11. Фрагмент колониади в іонічному ордері



Рис.12. Капітель іонічного ордеру.

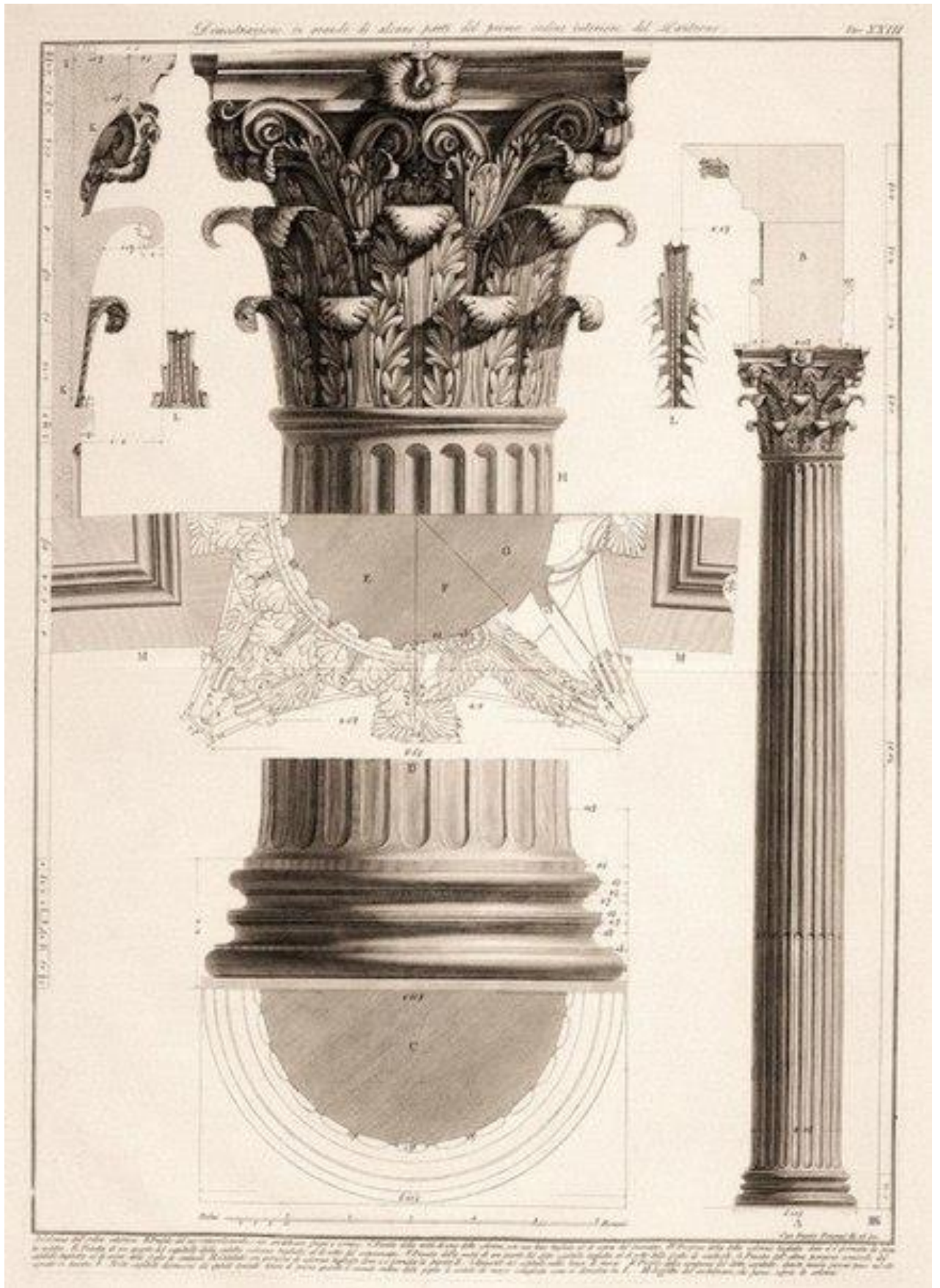


Рис.13. Колона коринфського ордеру. Побудова капітелі та бази колони.



Рис.14. Палац Терещенків м. Червоне (Житомирська область)



Рис.15. Костел святого Миколая у Вижнях (Львівська область)



Рис.16. Палац Сангушків м. Изяслав



Рис.17. Загорівський монастир місто Волинь (Локачинський район)



Рис.18. Палац Курисів (Одеська область)



Рис.19. Палац Розумовського в Батурині



Рис.20. Палац Галаганів у Сокиринцях (Чернігівська область)



Рис.21. Умань. парк Софіївка



Рис. 22. Заміський будинок Ротонда в Італії



Рис.23. Приморський бульвар в Одесі

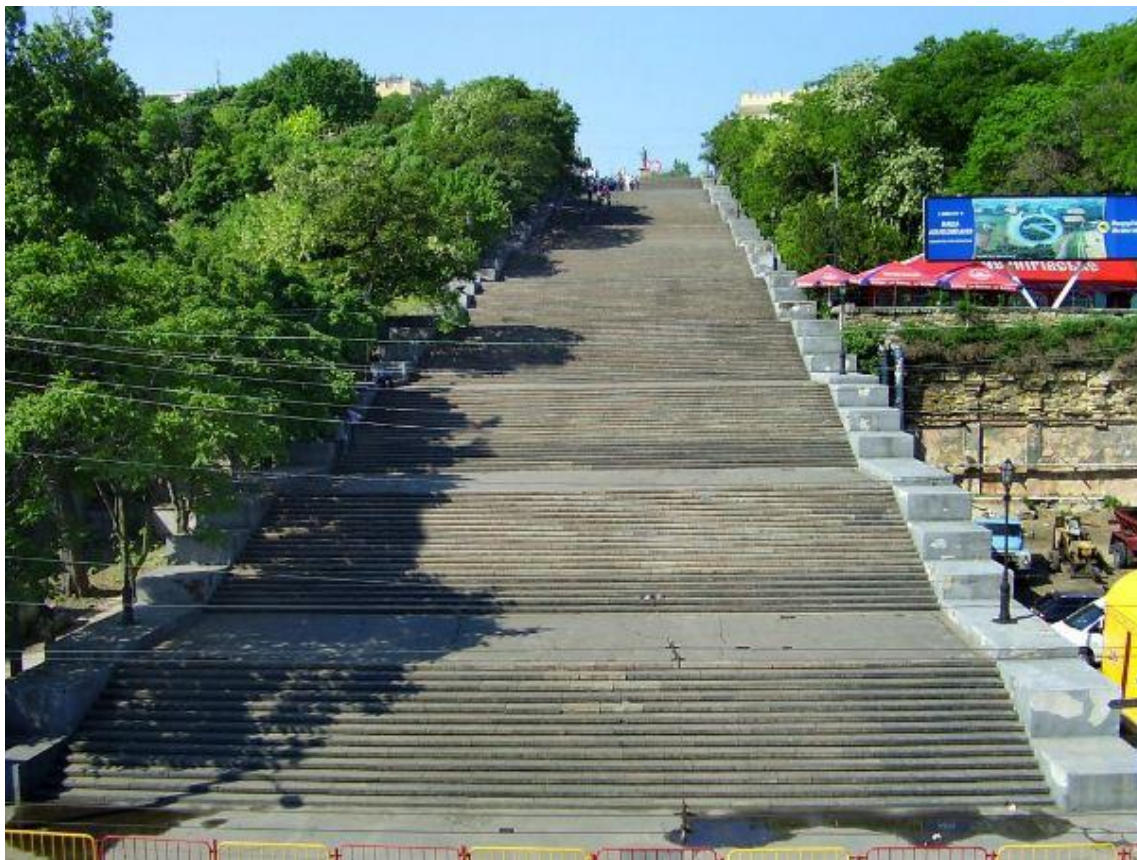


Рис.24. Потьомкінські сходи в Одесі



Рис.25. Петропавлівський собор в Севастополі

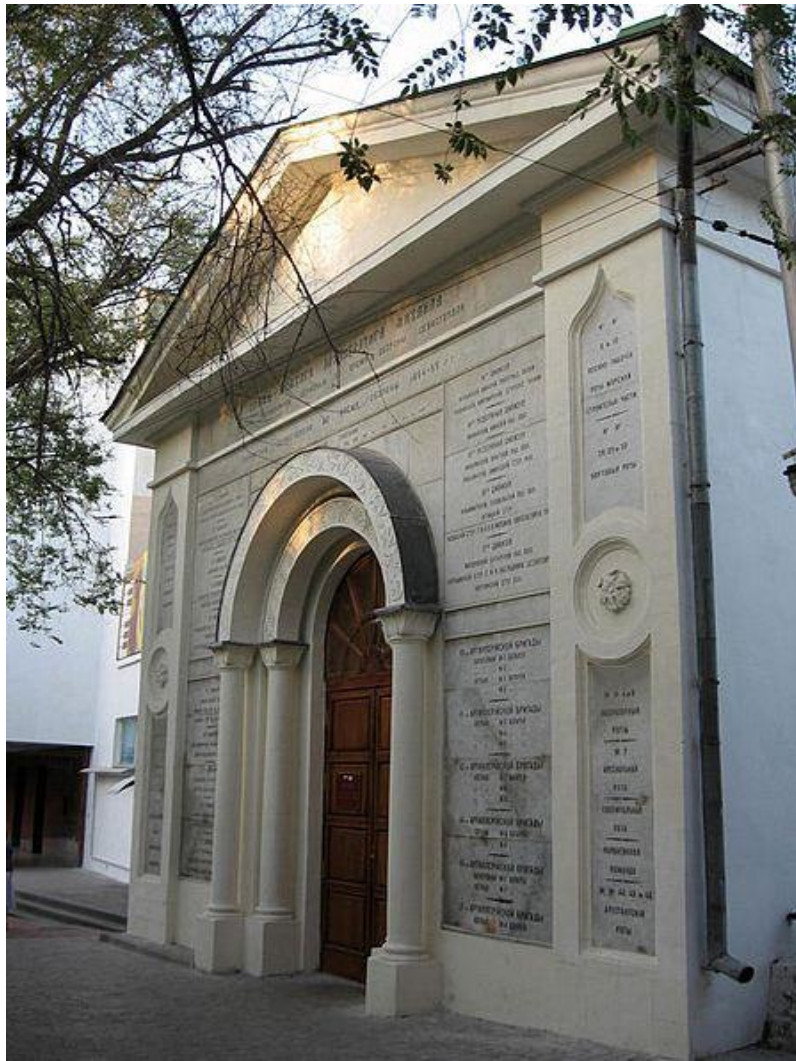


Рис.26. Михайлівський собор в Севастополі



Рис.27. Церква Мадлен у Парижі



Рис.28. Монумент Слави в Полтаві



Рис.29. Церква Святого Миколая на Аскольдовій могилі